

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO
LIETUVOS KARO AKADEMIJA

GITANA DUDZEVIČIŪTĖ

E
KONOMIKOS
PLĖTROS
PAGRINDAI

GITANA DUDZEVIČIŪTĖ

EKONOMIKOS
PLĖTROS PAGRINDAI

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO
LIETUVOS KARO AKADEMIJA

GITANA DUDZEVIČIŪTĖ

EKONOMIKOS PLĖTROS PAGRINDAI

MOKOMOJI KNYGA

Vilnius 2015

UDK 338.22(075.8)

Du-114

Mokomoji knyga „Ekonomikos plėtros pagrindai“ skirta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kariūnams ir laisviesiems klausytojams, pasirinkusiems viešojo administravimo, politikos mokslų ir vadybos studijų kryptis, kitų aukštųjų mokyklų studentams, siekiantiems įgyti ir praplėsti ekonomikos žinias, taip pat praktikams, besidomintiems ekonomikos augimo ir plėtros koncepcijomis, vertinimo metodais.

Rankraštis apsvarstytas, patvirtintas ir rekomenduotas spausdinti Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Vadybos katedros posėdyje 2014 m. gegužės 19 d. (protokolo Nr. VL-109).

Atsakingoji redaktorė doc. dr. Jūratė GUŠČINSKIENĖ

Recenzavo:

Prof. dr. Kęstutis PELECKIS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas)

Prof. habil. dr. Gediminas DUBAUSKAS (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija)

ISBN 978-609-8074-35-2

TURINYS

ĮVADAS.....	6
1 skyrius. EKONOMIKOS PLĖTROS SAMPRATA	9
1.1. Ekonomikos plėtra: skirtingų požiūrių sintezė	9
1.2. Teoriniai ekonomikos plėtros ir augimo aspektai.....	11
1.3. Ekonomikos augimas – plėtros pagrindas.....	21
Kartojimo klausimai	28
Praktinės užduotys.....	29
2 skyrius. EKONOMIKOS PLĖTROS SĄLYGOS IR VEIKSNIAI	30
2.1. Ekonomikos sistemos: ekonomikos plėtros sąlygos.....	30
2.2. Ekonomikos struktūriniai pokyčiai ir jų vertinimas plėtros aspektu.....	33
2.3. Verslas – ekonomikos plėtros variklis	39
2.4. Užsienio investicijos ir jas lemiantys veiksniai	47
2.5. Tarptautinė prekyba ir prekybos politikos priemonės	55
2.6. Finansų sistemos įtaka ekonomikos plėtrai.....	60
Kartojimo klausimai	72
Praktinės užduotys.....	72
3 skyrius. EKONOMIKOS SĄLYGŲ IR PLĖTROS VERTINIMAS.....	74
3.1. Kredito reitingų samprata ir svarba	74
3.2. Ekonomikos plėtros vertinimas tvariosios plėtros kontekste.....	78
Kartojimo klausimai	83
Praktinės užduotys.....	83
Literatūros sąrašas.....	84
Priedai	92

ĮVADAS

Per pastarąjį dešimtmetį pasaulyje įvyko didžiulių pokyčių, įskaitant pasaulinę finansų ir ekonomikos krizę, augantį pasaulinės prekybos mastą, aštrėjančią konkurenciją tarptautinėse rinkose, politinius neramumus, technologinius pokyčius, didėjančią gamtos išteklių stygiaus problemą, augančius migraciją ir nedarbą, demografinius pokyčius. Minėtieji veiksniai ir procesai pasaulinėje ekonomikoje turėjo įtakos atskirų šalių ekonomikų plėtrai, kuri siejama su žmogiškojo kapitalo augimu, socialine pažanga, saugumu, ekonomikos struktūriniais pokyčiais, skatinančiais visuomenės gyvenimo kokybės kilimą, ir kitais rodikliais. Tapo akivaizdu, kad atėjo laikas derinti ekonominį augimą su visuomenės ir aplinkos vystymosi dėsniais. Tendencijos rodo, kad pasaulinę ekonomikos plėtrą turėtų lemti besiformuojančios rinkos ekonomikos šalys, kurioms tenka didžioji bendrojo vidaus produkto (BVP) augimo dalis. Ekonomikos augimas – tai vienas iš pagrindinių ekonomikos plėtros tikslų. Plačiąja prasme ekonomikos augimas tiesiogiai siejamas su plėtra, sudarančia sąlygas didinti prekių ir paslaugų gamybą. Siaurąja prasme ekonomikos augimas suprantamas, kaip ilgalaikis nacionalinio produkto apimties didėjimas. Tokiu būdu ekonomikos augimas yra išreiškiamas kiekybiniais matais, o jo koncepcija yra siauresnė nei ekonomikos plėtros, kuri vertinama tiek kiekybinio, tiek kokybinio aspektais.

Ekonomikos plėtros studijos yra vienos iš naujausių ir plačiausių pagal savo tyrimo objektą disciplinų, jungiančių ekonomikos ir politinės ekonomikos aspektus. Ekonomikos plėtros principai yra pamatas, siekiant suprasti skirtingus šalių išsivystymo lygius, plėtros problemų sprendimo sudėtingumą ir numatant sėkmingą ekonomikos plėtros politikos įgyvendinimą skirtingų šalių ekonomikose.

Ugdant intelektualią ir kūrybišką asmenybę, gebančią prisitaikyti prie besikeičiančių ekonomikos sąlygų ir gebančią priimti naudingus tiek visuomenei, tiek pačiam sau sprendimus, ekonomikos žinios ir mokėjimas jomis pasinaudoti tampa dideliu turtu. Mokomojoje knygoje

glaustai išdėstyta ekonomikos plėtros koncepcija, plėtrą lemiančios sąlygos ir pagrindiniai veiksniai, vertinimo metodai, t. y. tai, kas prisidėtų prie išsilavinusios ir ekonomiškai išprususios asmenybės formavimo ir padėtų pasiekti gerų studijų rezultatų.

Mokomoji knyga parengta vadovaujantis tokiu principu: esmė – sąlygos ir veiksniai – vertinimas. Svarbiausi plėtrą lemiantys veiksniai atrinkti ir glaustai apibūdinti, vadovaujantis šiuolaikiniais moksliniais tyrimais ir studijomis, taip pat tarptautinių konferencijų ir forumų, organizuojamų ekonomikos plėtros tematika, patirtimi.

Pirmajame mokomosios knygos skyriuje pateikiama skirtingų požiūrių į ekonomikos plėtrą sintezė, nagrinėjamos ekonomikos plėtros koncepcijos, aptariamos ekonomikos plėtros ir augimo sampratos. Šios dalies tikslas – suteikti kariūnams ir klausytojams dalykinių žinių apie ekonomikos plėtrą ir jos sudedamąsias dalis, plėtros varomąją jėgą, vertinimo kriterijus.

Antrajame mokomosios knygos skyriuje aptariamos ekonomikos plėtros sąlygos, analizuojami ekonomikos plėtros veiksniai – varomosios jėgos, pateikiamos pagrindinės jų charakteristikos, nagrinėjami pasaulio regionų ir šalių ekonomikų struktūriniai pokyčiai plėtros kontekste, ekonomikos struktūrų vertinimo rodikliai. Šios dalies tikslas – ugdyti kariūnų ir klausytojų pažintinius ir praktinius analitinius gebėjimus, analizuojant ekonomikos plėtros sudedamąsias dalis ir nustatant jų tarpusavio ryšį ir įtaką ekonomikos pažangai.

Trečiajame mokomosios knygos skyriuje aptariami ekonomikos sąlygų ir plėtros vertinimo būdai ir rodikliai. Šios dalies tikslas – ugdyti kariūnų ir klausytojų praktinius ir perkeliamuosius gebėjimus, t. y. sistemiškai ir argumentuotai vertinti ekonomikos plėtrą, remiantis atskirais rodikliais, gebėti taikyti žinias profesinėje veikloje ir gyvenime.

Kiekvienas skyrius užbaigiamas kartojimo klausimais ir praktinėmis užduotimis, skirtomis patikrinti gebėjimą pritaikyti teorines žinias, sprendžiant konkrečias situacijas.

Autorė dėkoja doc. dr. Jūratei Guščinskienei, prof. dr. Rasai Smaliukienei, prof. dr. Kęstučiui Peleckiui, prof. habil. dr. Gediminui Dubauskui už vertingus patarimus ir pagalbą, rengiant mokomąją knygą, taip pat visiems tiems, kurie prisidėjo prie jos išleidimo ir tiki, kad ši mokomoji knyga bus tinkamas pagalbinkas siekti geriausių studijų rezultatų.

1 skyrius. EKONOMIKOS PLĖTROS SAMPRATA

Šiame skyriuje aptariami pagrindiniai požiūriai į ekonomikos plėtrą, nagrinėjami ekonomikos plėtros ir augimo teoriniai aspektai, pagrindiniai veiksniai, lemiantys ekonomikos vystymąsi. Skyriaus pabaigoje pateikiami kartojimo klausimai ir praktinės užduotys padės studijuojantiems išiminti teorinę medžiagą, principus ir gebėti juos pritaikyti, sprendžiant konkrečias situacijas.

1.1. Ekonomikos plėtra: skirtingų požiūrių sintezė

Ekonomikos plėtrą lemia įvairūs veiksniai ir procesai, vykstantys šalies ūkyje. Vertinant įvairių pasaulio šalių ekonomikų plėtrą, būtina apibrėžti plėtros sąvoką ir jos kriterijus. Pastaraisiais metais ekonomikos plėtrą savo darbuose nagrinėjo daugelis mokslininkų (Balisakan ir kiti, 2014; Giugale, 2014; Schiff, 2014; Hess, 2013; Arnold, 2011; Todaro, Smith, 2011) skirtingais aspektais, tačiau priėjo prie bendros išvados, kad ekonomikos plėtra turi būti siejama su visuomenės gerove ir pažanga. Šiame poskyryje nagrinėjama Todaro ir Smitho (2011) ekonomikos plėtros koncepcija. Minėtieji autoriai išskyrė tris požiūrius į ekonomikos plėtrą: *tradicinį, naująjį ekonominį, Amartjos Seno*.

Tradicinis požiūris. Ekonomikos plėtra vertinama pagal bendrojo vidaus produkto (BVP) arba pajamų, tenkančių vienam gyventojui, rodiklį. Šis rodiklis parodo visuomenės gerovės lygį, t. y. kiek realios produkcijos ir paslaugų vidutiniškai tenka piliečių vartojimui ir investicijoms. Kaip parodė besivystančių šalių 1950 ir 1960 metų patirtis, remiantis vien tik minėtuoju rodikliu, vertinti ekonomikos plėtrą būtų pernelyg ribota ir neteisinga. Nors tuo metu šalių ekonomikos pasiekė augimo tikslus, tačiau visuomenės gyvenimo lygis tose šalyse nepagerėjo. Tai buvo perspėjimas, kad tradicinis ekonomikos plėtros supratimas ir vertinimas yra pernelyg siauras, menkai atspindintis realią šalies situaciją. Prieita prie bendros nuomonės, kad negalima ekonomikos plėtros vertinti tik pagal keletą rodiklių. Ji turi būti vertinama sistemiškai, pagal daugelį rodiklių.

Naujasis ekonominis požiūris. Šis požiūris ekonomikos plėtrą traktuoja, kaip daugiamatį procesą, apimantį pagrindinius socialinius struktūrinius pokyčius, skirtingus požiūrius, nacionalines institucijas, taip pat ekonomikos augimo skatinimo priemonės, socialinės atskirties mažinimo sprendimus. Remiantis šiuo požiūriu, ekonomikos plėtra suvokiama, kaip visas socialinės sistemos pokyčių, dėl kurių atskiriems individams ir socialinėms grupėms užtikrinamos geresnės materialinės ir dvasinės gyvenimo sąlygos, spektras.

Amartjos Seno požiūris. Remiantis šiuo požiūriu, ekonomikos augimas negali būti traktuojamas, kaip galutinis tikslas. Ekonomikos plėtra turi būti skirta visuomenės gyvenimo sąlygoms gerinti, laisvės pojūčiui stiprinti. Ekonomikos plėtroje svarbus vaidmuo tenka žmogaus galimybėms ir veikimui. Amartja Senas teigia, kad visuomenės gyvenimo lygis negali būti vertinamas pagal pajamas ir išsigyjamus daiktus. Esmė glūdi pačiame žmoguje, t. y. koks jis yra ar kokiu gali būti arba ką jis veikia ir ką gali veikti ateityje. Visuomenės gerovę lemia ne vartojimas ir daiktai, bet nauda ir pasitenkinimas, kurį vartotojas apskritai gali gauti. Remiantis Amartjos Seno požiūriu, visuomenė turi galvoti ne apie prekių prieinamumą ir vartojimą, o apie jų teikiamą naudą tolesnei visuomenės pažangai. Pagal Amartją Seną, ekonomikos plėtros tikslas – suteikti žmogui laisvę rinktis savo gyvenimo būdą. Jis teigia, kad plėtra reikalauja panaikinti veiksnius, kurie riboja laisvę – skurdą, netoleranciją, menkas ekonomines galimybes. 1998 m. Amartya Senas buvo apdovanojamas Nobelio premija už indėlį į gerovės ekonomiką ir viešojo pasirinkimo teoriją, o 2010 m. „Time Magazine“ įtraukė jį į įtakingiausių pasaulio asmenybių šimtuką.

Kalbant apie plėtros koncepciją, labai svarbu apibrėžti pagrindinius jos kriterijus (vertybes), kurie skatina visos visuomenės ir socialinės sistemos funkcionavimo sąlygų gerinimą. Pagrindiniai plėtros kriterijai – tai ***išgyvenimo sąlygos, savigarba ir laisvė*** (Balisakan, 2014; Schiff, 2014; Giugale, 2014; Hess, 2013; Todaro, Smith, 2011).

Išgyvenimo sąlygos – tai galimybė išgyyti pagrindinių prekių ir paslaugų, tokių kaip maistas, apranga, pastogė, kurios būtinos, tam, kad

žmogus išgyventų, t. y. galimybė patenkinti pagrindinius (būtinuosius) egzistavimo poreikius.

Savigarba – tai vertės pojūtis, kai socialinė, ekonominė ir politinė sistema ir institucijos palaiko ir skatina žmogiškąsias vertybes, tokias kaip pagarba, orumas, sąžiningumas ir apsisprendimo teisė. Savigarba yra visa tai, kas reiškia būti žmogumi.

Laisvė – tai situacija, kai visuomenė, siekdama patenkinti savo poreikius, turi galimybę pasirinkti alternatyvų dalyką.

Remiantis pagrindiniais plėtros kriterijais (vertybėmis), išskiriami trys ekonomikos plėtros objektai (Schiff, 2014; Hess, 2013; Krugman, 2013; Arnold, 2011; Todaro, Smith, 2011):

1. Išgyventi būtinų prekių prieinamumo didinimas ir tinklo plėtimas.

2. Gyvenimo lygio kėlimas (pajamų didinimas, darbo vietų kūrimas, geresnio išsilavinimo siekimas, dėmesys kultūrinėms ir žmogiškosioms vertybėms, kurios prisideda prie žmogaus ir visos visuomenės savivarbos kūrimo).

3. Ekonominių ir socialinių galimybių diapazono plėtimas.

Apibendrinant šiame poskyryje pateiktus teorinius ekonomikos plėtros aspektus, galima teigti, kad ekonomikos plėtra yra siejama su gerove ir pažanga, kurios vertinamos pagal daugelį skirtingų rodiklių. Labai dažnai atskiri ekonomikos plėtros aspektai nagrinėjami neatsiejamai nuo ekonomikos augimo. Kitas šios mokomosios knygos poskyris skirtas teoriniams ekonomikos plėtros ir augimo aspektams.

1.2. Teoriniai ekonomikos plėtros ir augimo aspektai

Ekonomikos plėtros ir augimo galimybės, vertinimo metodai, plėtros subalansuotumas yra nagrinėjami Lietuvos ir užsienio moksliniuose darbuose (Hess, 2013; Arnold, 2011; Benassy, 2011; Dornbusch ir kiti, 2011; Davulis, 2009; Abel, 2008; Barro, 2008; Makroekonomika, 2008; Tvaronavičienė, Grybaitė, 2007; Dudzevičiūtė, 2006). Diskusijos apie ekonomikos augimą ir plėtrą sukėlė atgarsį tarp mokslininkų, politikų ir kitų visuomenės narių. Ekonomikos augimo ir plėtros tema pra-

dėta nagrinėti jau XVIII a., kai Adamas Smitas 1776 m. išleido veikalą „Tautų turtas“ (Smith, 2013; Arnold, 2011). Jis padėjo pagrindus ekonomikos plėtrai, kaip sisteminei problemų ir procesų, vykstančių šalių ekonomikose, studijai. Mokslininkas teigė, kad žmonių gyvenimas turi būti laisvas ir nevaržomas, visuomenei turi būti leidžiama tvarkytis taip, kaip ji nori. Ekonomika geriausiai veikia pati savaime, kai valdžia jos nevaržo. Pagrindiniai valdžios uždaviniai turėtų būti siejami su ekonomikos augimo proceso užtikrinimu, kurį lemia prekių ir paslaugų judėjimo barjerų pašalinimas, šalies saugumo palaikymas ir konkurencijos skatinimas. Vėliau Thomaso Malthuso idėjos, išsakytos veikale „Esė apie visuomenės principą“ (Malthus, 1798), prieštaravo Adamo Smitho požiūriui. Thomasas Malthusas pirmasis atkreipė dėmesį į ekonomikos augimo pasekmes ir gamtinių išteklių ribotumą. Mokslininkas suprato, kad dėl gamtinių išteklių ribotumo ilgalaikė ekonomikos plėtra sunkiai pasiekama. Ekonomikos plėtros ištakomis laikomos *tradicinė ir politinė* ekonomikos (Todaro, Smith, 2011; Arnold, 2011; Balisakan ir kiti, 2014). *Tradicinei ekonomikai* būdingos naudingumo, rinkos efektyvumo, pusiausvyros ir pelno maksimizavimo sampratos. *Politinės ekonomikos* objektas – ekonominės veiklos vertinimas, remiantis politiniu kontekstu, t. y. analizuoja socialinius ir institucinius procesus per tam tikrų ekonominių ir politinių grupių poveikio prizmę, ribotų išteklių paskirstymą. *Ekonomikos plėtra* apima platų klausimų ir problemų spektrą. Ji nagrinėja ne tik esančių ribotų išteklių efektyvų panaudojimą, užtikrinantį ekonomikos augimą, bet ir ekonomines, socialines, politines ir institucines priemones, skatinančias visuomenės gyvenimo kokybės ir pažangos didėjimą.

Iki XIX a. pradžios visuomenės gerovė ir ekonomikos augimas buvo siejami daugiausia su žemės nuosavybe, vėliau su pramonės revoliucija atėjo naujas požiūris, kad svarbiausia darbas, žaliavos ir kapitalas. Dar vėliau, apie 1980-uosius metus, ekonomikos plėtra pradėta sieti su informacinių technologijų ir komunikacijos pažanga, inovacijomis. Pripažįstama, kad visuomenės gerovę ir pažangą skatina eko-

nominiai, socialiniai ir aplinkos procesai, kurie turi būti nagrinėjami sistemiškai.

Ekonomikos augimas ir plėtra siejami su (Giugale, 2014; Hess, 2013, Krugman, Wells, 2013; Arnold, 2011):

- *žemu nedarbo lygiu;*
- *stabiliomis kainomis;*
- *efektyvumu;*
- *tinkamu pajamų paskirstymu;*
- *augimu.*

Žemas nedarbo lygis. Visuomenės dalis, norinti ir galinti dirbti, turi susirasti darbą gana greitai. Nedarbas yra didžiulė ekonominė ir socialinė problema, kuri pasireiškia žmoniškųjų išteklių praradimu, finansinėmis problemomis, psichologine žala, neigiamu poveikiu ekonomikos plėtrai.

Šalies nedarbo lygis yra bedarbių ir darbo jėgos santykis, išreikštas procentais (Skamaročienė, 2010; Arnold, 2011; Krugman, Wells, 2013). Bedarbio statusas Lietuvoje yra suteikiamas darbingo amžiaus asmenims nuo 16 metų iki pensinio amžiaus, kurie nori ir gali dirbti, tačiau dėl tam tikrų priežasčių negali susirasti darbo. Oficialiai bedarbiu tampa Lietuvos darbo biržoje užsiregistravęs asmuo. Nedarbas iki vienerių metų yra vadinamas *trumpalaikiu nedarbu*, o trunkantis ilgiau negu vienus metus – *ilgalaikiu nedarbu*. 2004–2013 m. Lietuvos nedarbo lygis buvo žemesnis nei Latvijos, tačiau aukštesnis nei Estijos ir ES šalių vidurkis (1 lent.). 2013 m. Lietuvos nedarbo lygis buvo labai panašus į Latvijos ir sudarė 11,8 proc., tačiau jis buvo 1 proc. punktu aukštesnis nei ES šalių vidurkis ir 3,2 proc. punkto viršijo Estijos nedarbo lygio rodiklį.

1 lentelė. **Baltijos šalių ir Europos Sąjungos nedarbo lygis 2004–2013 m.**

Šalis	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Lietuva	10,9	8,3	5,8	4,3	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8
Latvija	11,7	10,0	7,0	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15,0	11,9
Estija	10,1	8,0	5,9	4,6	5,5	13,5	16,7	12,3	10,0	8,6
ES (vidurkis)	9,2	9,0	8,2	7,2	7,0	8,9	9,6	9,6	10,4	10,8

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Europos Sąjungos statistikos tarnybos (2013) duomenimis

Išskiriamos trys *tradicinės nedarbo rūšys* (Arnold, 2011; McConnell, 2012; Čiegis, 2012; Krugman, Wells, 2013):

- 1) ciklinis nedarbas;
- 2) migracinis nedarbas;
- 3) struktūrinis nedarbas.

Ciklinis nedarbas – tai nedarbo rūšis, kurią lemia ekonomikos ciklai. Ciklinis nedarbas neigiamą poveikį turi ir konkrečiam asmeniui, šeimai, visuomenei ar visai valstybei. Jis dažniausiai pasireiškia ekonomikos nuosmukio metu, gali turėti neigiamą poveikį ne tik nacionalinei ekonomikai, bet ir kitoms ekonomikoms. Tai nedarbo rūšis, kuri gali pasireikšti ir ekonomikos pakilimo laikotarpiu.

Migracinis nedarbas dar vadinamas frikciniu arba laikinuoju nedarbu. Ši nedarbo rūšis susijusi su visuomenės dalimi, kuri laikinai nedirba, nes dėl tam tikrų priežasčių keičia darbo vietą, ieško geresnio darbo, keičia gyvenamąją vietą, gyvenimo būdą. Dažniausiai tai trumpalaikis nedarbas, sąlygotas darbuotojų, kurie išeina iš darbo, tikėdamiesi rasti geresnę darbo vietą. Todėl daugelis mokslininkų mano, kad migracinis nedarbas – normalus neišvengiamas reiškinys.

Struktūrinis nedarbas, kitaip dar vadinamas technologinės pažangos sukeltu nedarbu. Tai nedarbo rūšis, atsirandanti dėl gamybos pažangos (naujų technologijų atsiradimo), darbuotojų kvalifikacinių gebėjimų ir

keliamų reikalavimų neatitikimo. Struktūrinis nedarbas yra ilgalaikio nedarbo rūšis, egzistuojanti net ir tada, kai yra laisvų darbo vietų rinkoje, tačiau darbą praradusių asmenų gebėjimai ir profesinis pasirengimas neatitinka kvalifikacinių reikalavimų. Tokiam nedarbui mažinti vykdomos programos, skirtos kelti kvalifikacijai ar jai pakeisti.

Be minėtųjų tradicinių nedarbo rūšių išskiriamos šios *netradicinės nedarbo rūšys* (Romer, 2012; Benassy, 2011; Dornbusch, 2011):

- 1) *nusivylusių darbo paieškomis asmenų nedarbas*;
- 2) *paslėptasis nedarbas*;
- 3) *sezoninis nedarbas*;
- 4) *šėšėlinis nedarbas*.

Nusivylusių darbo paieškomis asmenų nedarbas – tai nedarbo rūšis, kurią sudaro nusivylę ir prislėgti asmenys, kurie, neradę darbo per 1–2 metus, praranda viltį jį rasti ir daugiau jo nebeieško. Tokie asmenys negali būti priskirti nei darbo ištekliams, nei bedarbiams, jei nėra registruoti Lietuvos darbo biržoje.

Paslėptasis nedarbas dar vadinamas daliniu ar latentiniu nedarbu. Ši nedarbo rūšis susijusi su nevisišku užimtumu. Ji dažniausiai atsiranda tose veiklos srityse, kuriose darbo jėgos pasiūla viršija paklausą, reikalingą produkcijai pagaminti. Tokiu atveju darbo jėga panaudojama neefektyviai, darbuotojai priversti dirbti ne visą darbo dieną ar savaitę.

Sezoninis nedarbas – tai nedarbo rūšis, atsirandanti dėl sezonų kaitos arba, pasibaigus sezoniniams darbams, darbo jėgos paklausos sumažėjimo.

Šėšėlinis nedarbas dar vadinamas netikru arba neoficialiu nedarbu. Toks nedarbas būdingas asmenims, kurie įsidarbina be sutarčių, kitaip tariant – neoficialiai, tačiau tuo pačiu metu jie yra registruoti Lietuvos darbo biržoje. Šėšėlinis nedarbas dažniausiai priklauso nuo ekonominės padėties, nuo valstybės vykdomos politikos.

Kainų stabilumas. Šis ekonomikos tikslas susijęs su kainų pokyčiais rinkoje. Kainų stabilumas dar nereiškia, kad kainos neturi didėti ar mažėti. Šio ekonomikos tikslo pagrindinė idėja – staigaus kainų kilimo ir kritimo išvengimas. Staigūs kainų pokyčiai rinkoje daro neigiamą povei-

kį tiek verslui, tiek visuomenei ir visai ekonomikai. Vidutinio kainų lygio išaugimas yra vadinamas *infliacija*, o priešingas reiškinys, t. y. vidutinio kainų lygio sumažėjimas – *defliacija*. Žemas infliacijos lygis nesukelia problemų ekonomikoje, skatina jos augimą, padeda spręsti užimtumo problemą.

Efektyvumas. Efektyvumas yra siejamas su ribotų išteklių panaudojimu, siekiant gauti kuo daugiau naudos. Efektyvumo samprata apima du efektyvumo tipus – *technologinį ir paskirstymo* (alokacinį) efektyvumą.

Technologinis efektyvumas pasiekiamas, kai su tomis pačiomis darbo jėgos ir išteklių sąnaudomis gaunamas didesnis rezultatas. Pavyzdžiui, du gamintojai gamina detales. Pirmasis, samdydamas tam tikrą darbininkų skaičių ir naudodamas tam tikras žaliavas ir įrenginius, pagamina 200 detalių. Antrasis, naudodamas tokią pačią darbo jėgą, tiek pat žaliavų ir tuos pačius įrenginius, pagamina 250 detalių. Antrojo gamintojo darbas technologiškai efektyvesnis.

Paskirstymo efektyvumas siejamas su optimaliu išteklių paskirstymu. Jis suprantamas, kaip tinkamiausio produkcijos derinio parinkimas ir gamyba mažiausiais kaštais.

Tinkamas pajamų paskirstymas. Šis ekonomikos tikslas siejamas su skurdo mažinimu. Sudaryti sąlygas skurstantiems ir socialiai atskirtiems asmenims gyventi oriai ir dalyvauti visuomeninėje veikloje, pasinaudoti ekonomikos augimo teikiamais privalumais. Išskiriami du būdai skurdui mažinti:

1) *Nacionalinių pajamų didinimas*. Didėjant nacionalinėms pajamoms dėl ekonomikos augimo, padidėja ir skurstančios visuomenės dalies pajamos.

2) *Pajamų perskirstymas*. Vyriausybė, norėdama sumažinti atotrūkį tarp visuomenės klasių, gali apmokestinti didesniais mokesčiais asmenis, gaunančius didesnes pajamas.

Augimas. Plačiąja prasme augimas siejamas su ekonomikos plėtra, kuri sudaro sąlygas prekių ir paslaugų gamybai didinti. Siaurąja prasme ekonomikos augimas suprantamas, kaip ilgalaikis realiojo nacionalinio

produkto didėjimas per tam tikrą laiką. Nagrinėjant ekonomikos augimą, susiduriama su tokiais ekonomikos sąvokomis, kaip *bendrasis vidaus produktas*, *bendrosios nacionalinės pajamos*, *realusis bendrasis vidaus produktas*, *nominalusis bendrasis vidaus produktas*.

Bendrasis vidaus produktas (BVP) – tai tam tikros šalies baigtiųjų prekių ir paslaugų, pagamintų per tam tikrą laikotarpį (dažniausia per metus), vertė, išreikšta piniginiiais vienetais, įskaitant ir iš užsienio prekių ir paslaugų, realizuotų šioje šalyje, gautas pajamas, tačiau neįskatant šalies pajamų, gautų užsienyje.

Bendrosios nacionalinės pajamos (BNP) – tai tam tikros šalies baigtiųjų prekių ir paslaugų, pagamintų per tam tikrą laikotarpį (dažniausia per metus), vertė, išreikšta piniginiiais vienetais, įskaitant ir šios šalies pajamas, gautas užsienyje. Kitaip tariant, tai bendrojo vidaus produkto ir pajamų, gautų iš užsienio, suma.

Realusis BVP – tai bendrasis vidaus produktas, apskaičiuotas bazinių metų kainomis, t. y. pasirinktų metų kainomis.

Nominalusis BVP – tai bendrasis vidaus produktas, apskaičiuotas einamųjų metų kainomis.

Dažnai ekonomikos augimas siejamas su realiojo BVP išaugimu arba BVP padidėjimu. Antrasis rodiklis dažniausiai naudojamas, lyginant šalių ekonomikos progresą ir išsivystymo lygį.

Išskiriami keturi Europos Sąjungos ekonomikos strategijos 2020 m. prioritetai (Vasiliauskas, 2010):

1) *pažangus augimas* – tai žiniomis ir inovacijomis pagrįstos ekonomikos skatinimas;

2) *tvarus augimas* – tai ekonomiškiau ribotus išteklius naudojančios, konkurencingos ir ekologiškos ekonomikos skatinimas;

3) *integracinis augimas* – tai aukšto užimtumo lygio ūkio skatinimas, siejamas su naujų įgūdžių ir darbo vietų kūrimu, kova su skurdu.

4) *Lietuvos atsilikimą mažinantis augimas* – mažesnis šalies ekonominis atitrūkimas nuo Europos Sąjungos šalies vidurkio.

Tolesnis Europos Sąjungos augimas ir plėtra siejami su 2010 m. pradėta įgyvendinti dešimties metų strategija „Europa 2020“ (Europos

Komisija, 2010). *Pagrindiniai šios strategijos tikslai, keliami Europos Sąjungos šalims (Vasiliauskas, 2010; Europos Komisija, 2010):*

1. Padidinti 20–64 metų amžiaus gyventojų užimtumą nuo 69 iki 75 %.

2. Investuoti 3 % BVP į mokslinius tyrimus ir technologinę plėtrą, inovacijas.

3. Šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį sumažinti 20–30 %, palyginti su 1990 m. rodikliais; padidinti 20 % energijos vartojimo efektyvumą.

4. Mokyklos nebaigusių gyventojų dalį sumažinti nuo 15 % iki 10 %; padidinti 30–34 metų amžiaus asmenų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalį nuo 31 iki 40 %.

5. Sumažinti 25 % asmenų, gyvenančių žemiau skurdo ribos, skaičių.

Lietuva, kaip ir kitos Europos Sąjungos šalys, prisideda prie bendros ilgalaikės ES strategijos „Europa 2020“ įgyvendinimo, kuria siekiama sudaryti sąlygas pažangiam, tvariam ir integraciniam augimui (Vasiliauskas, 2010; Europos Komisija, 2010). Per 2010–2013 m. laikotarpį Lietuvai pavyko pasiekti du tikslus – mokyklos nebaigusių gyventojų dalis sumažėjo nuo 8,7 (2009 m.) iki 6,3 % (2013 m.) (2020 m. tikslas – mažiau nei 9 %) ir 30–34 m. amžiaus asmenų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalis išaugo nuo 40,4 (2009 m.) iki 51,3 % (2020 m. tikslas 48,7 %) (2 lent.). Europos Sąjungos mastu minėtieji strateginiai tikslai įgyvendinami sėkmingai, išskyrus vieną – asmenų, gyvenančių žemiau skurdo ribos, skaičiaus mažinimą (2 lent.).

2 lentelė. Lietuvos ir Europos Sąjungos strateginiai tikslai ir jų įgyvendinimas

Rodiklis	Vienetai	Lietuva			Europos Sąjunga		
		Tikslas	2009	2013	Tikslas	2009	2013
20–64 m. gyventojų užimtumas	% nuo visų 20–64 m. gyventojų	72,8	67,0	69,9	75,0	69,0	68,4
Moksliniai tyrimai ir technologinė plėtra	% nuo BVP	1,9	0,83	0,95	3,0	1,9	2,0
Šiltnamio efekta sukeliančių dujų kiekis	mln. tonų CO ₂ ekvivalentais	18,6	14,6	15,9	sumažinti 20–30 %	2756	2654*
Mokyklos nebaigusių gyventojų dalis	% nuo visų 18–24 m. gyventojų	< 9	8,7	6,3	< 10	14,2	12,0
30–34 m. asmenys, turintys aukštąjį išsilavinimą	% nuo visų 30–34 m. gyventojų	48,7	40,4	51,3	40,0	32,3	36,9
Asmenys, gyvenantys žemiau skurdo ribos	tūkst.	814	943	917	sumažinti 25 %	118294**	122649

*2012 m. duomenys

**2010 m. duomenys

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Europos Sąjungos statistikos tarnybos (2013) duomenimis

Ekonomikos tikslai gali papildyti vienas kitą ir prieštarauti (Arnold, 2011; McConnell, 2012; Romer, 2012). Kai ekonomikos tikslai papildo vienas kitą, tuomet ekonomikos plėtros strategiją įgyvendinti tampa lengviau. Pavyzdžiui, esant žemam nedarbo lygiui, lengviau sprendžiama skurdo problema arba, augant ekonomikai, skurdas mažėja. Kartais ekonomikos tikslai prieštarauja vienas kitam. Tada ekonomikos plėtros strategijos įgyvendinimas tampa sudėtingesnis, reikalaujantis daugiau išminties ir įžvalgų. Pavyzdžiui, nedarbo ir infliacijos ryšys trumpalaikėje perspektyvoje.

Ekonomikos augimo ir plėtros veiksniai glaudžiai susiję ir papildo vienas kitą.

Ekonomikos augimas dažniausiai remiasi realiojo BVP išaugimu atskiruose ekonomikos sektoriuose, kurį sukelia naudojamų išteklių kiekybiniai pokyčiai. Ekonomikos plėtra siejama su visuomenės gyvenimo lygio standartais, socialinės pažangos indeksu, ekonominės laisvės indeksu, žmogaus vystymosi indeksu, visuomenės sveikata, apsirūpinimu būstu, saugumo pojūčiu, darbo ir laisvalaikio suderinimu, struktūriniais pokyčiais, kurie daro įtaką visuomenės gyvenimo kokybei, pažangai, ir kitais rodikliais. Ekonomikos augimo ir plėtros sampratų apibendrinimas pateiktas 3 lentelėje.

3 lentelė. **Ekonomikos augimo ir plėtros sampratų palyginimas**

Charakteristikos	Ekonomikos augimas	Ekonomikos plėtra
Samprata	Realiojo BVP išaugimas. Tai ekonomikos plėtros pagrindas	Pajamų, santaupų, investicijų pasikeitimas, lydimas šalies socialinių, ekonominių struktūrinių pokyčių. Tai visuomenės gyvenimo kokybės, pažangos vertinimo matas
Veiksniai	Augimas susijęs su vieno iš BVP komponentų padidėjimu (investicijų, vartojimo, vyriausybės išlaidų, grynojo eksporto ir pan.)	Augimas susijęs su socialinės pažangos indeksu, ekonominės laisvės indeksu, žmogaus vystymosi indeksu, struktūriniais pokyčiais, kurie lemia visuomenės gyvenimo kokybę
Poveikis	Ekonomikos kiekybiniai pokyčiai	Labiau kokybiniai ekonomikos pokyčiai

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Arnoldo (2011); Hesso (2013); Schiffo (2014), Europos Sąjungos statistikos tarnybos (2013) informacija

Apibendrinant šiame poskyryje išdėstytus samprotavimus, galima teigti, kad griežtą ribą tarp ekonomikos augimo ir plėtros koncepcijų įžvelgti sudėtinga, nes takoskyra tarp jų labai siaura. Veiksniai, lemiantys atskiros šalies ekonomikos augimą, taip pat veikia ir ekonomikos plėtrą. Bendrąją prasmę ekonomikos augimas labiau sietinas su kiekybiniais rodikliais, vertinimais, o plėtra – su visuomenės gerove, pažanga ir gyvenimo kokybe.

Toliau ekonomikos augimas nagrinėjamas, kaip plėtros sudedamoji dalis.

1.3. Ekonomikos augimas – plėtros pagrindas

Ekonomikos augimas – tai produkcijos gamybos ir suteiktų paslaugų apimties išaugimas per tam tikrą laiko tarpą, kuris išreiškiamas realiojo BVP rodiklio padidėjimu. Tai ekonomikos plėtros pagrindas.

Ekonomikos augimas yra svarbus visoms pasaulio šalims, nepriklausomai nuo jų išsivystymo lygio. Ekonomikos augimas išsivysčiusiose šalyse suteikia galimybes pasiekti dar aukštesnį gyvenimo lygį ir geresnes šalies ūkio plėtros ekonomines ir socialines sąlygas. Besivystančios šalys ekonomikos augimu siekia kuo greičiau sumažinti atotrūkį tarp jų ir išsivysčiusių šalių. Neišsivysčiusios šalys ekonomikos augimu siekia išbristi iš skurdo. Mokslininkų nuomone (Arnold, 2011; Dornbusch ir kiti, 2011; Romer, 2012; Hess, 2013; Giugale, 2014) ***pagrindiniai ekonomikos augimo rodikliai yra šie:***

1. *Gyvenimo lygio kilimas.* Bendrasis rodiklis, rodantis gyvenimo lygį šalyje, – tai BVP dalis, tenkanti vienam gyventojui. Šiam rodikliui augant, kyla visuomenės gyvenimo lygis ir pasitenkinimas.

2. *Dividendų augimas.* Šis rodiklis teigiamai veikia valstybės finansus. Augantys dividendai gali papildyti valstybės biudžetą, teigiamai paveikti vartojimą.

3. *Verslo plėtra.* Auganti ekonomika teigiamai veikia verslo sąlygas, didina verslo pelningumą, skatina naujų įmonių steigimą, didina šalies patrauklumą užsienio investuotojams.

4. *Skurstančių parama.* Augant ekonomikai, atsiranda daugiau galimybių paremti asmenis, gyvenančius žemiau skurdo ribos. Taip pat ekonomikos augimas suteikia galimybes mažiau išsivysčiusių šalių ekonomėms ir socialinėms sąlygoms gerinti.

5. *Darbo jėgos paklausos išaugimas.* Augant ekonomikai, didėja darbo jėgos paklausa, kuri lemia nedarbo lygio mažėjimą šalyje.

Ekonomikos augimas gali būti *trumpalaikis* ir *ilgalaikis* (Dornbusch ir kiti, 2011; Romer, 2012; Hess, 2013). Trumpalaikis ekonomikos augimas yra sietinas su pagrindinių gamybos išteklių (darbo, žemės ir kapitalo), kurie iki šiol nebuvo naudojami gaminant, panaudojimu. Šiuos išteklius pradėjus naudoti, BNP išauga, tačiau jiems pasibaigus ir nesiėmus jokių papildomų veiksmų, gamybos mastas gali sumažėti. Ilgalaikis ekonomikos augimas yra siejamas su gamybos veiksmių apimtį ir jų produktyvumo didinimu. Tokiu atveju netgi visus gamybos išteklius išnaudojus, šalies ekonomika gali augti.

Be pagrindinių gamybos išteklių (darbo, žemės ir kapitalo), ekonomistai (Benassy, 2011; Krugman, 2013; Schiff, 2014) išskiria ir kitus ekonomikos išteklius, kurie vaidina svarbų vaidmenį ekonomikos augimui ir jos plėtrai. Tokie veiksniai yra:

- Verslumas (ūkio subjekto aktyvumas, priimant sprendimus).
- Žmonių kapitalas (žinios, sugebėjimai, sveikata).
- Informacija.
- Laikas ir kiti.

Apibendrinus platų studijų spektrą (Makroekonomika, 2008; Arnold, 2011; Dornbusch ir kiti, 2011; Romer, 2012; Hess, 2013; Giugale, 2014), pagrindinius ekonomikos augimo veiksmus galima suskirstyti į dvi kategorijas: *tiesioginio* (paklausa ir pasiūla) ir *netiesioginio* poveikio veiksniai (valstybės fiskalinė politika, darbo užmokestis, politinis investuoti, taupyti ir kt.).

Ekonomikos augimas ir jo tempas priklauso ne tik nuo nacionalinio ūkio pajėgumo, bet ir nuo užsienio šalių vykdomos politikos. Ekonomikos augimą skatina ir globalizacija, kuri sudaro sąlygas kapitalo judėjimui iš vienos šalies į kitą. Tačiau įžvelgiamas ir neigiamas globalizacijos poveikis ekonomikos augimui, kurį sukelia karai, konfliktai, žala gamtai ir kiti veiksniai.

Išskiriami keturi ekonomikos augimo tempai (Makroekonomika, 2008; Arnold, 2011; Hess, 2013):

1. *Didelis ekonomikos augimo tempas* (pasireiškia tada, kai ekonomika buvo sugriauta ir ją reikia atkurti).

2. *Neigiamas ekonomikos augimo tempas* (pasireiškia krizės, ekonomikos nuosmukio metu).

3. *Nulinis ekonomikos augimo tempas* (pasireiškia tada, kai pagaminama tiek, kiek suvartojama).

4. *Optimalus ekonomikos augimo tempas* (remiasi ekonomikos pusiausvyros užtikrinimu).

Ekonomikos raidai yra būdingas *cikliškumas* – tai atskiros nacionalinės ar pasaulinės ekonomikos vientisa judėjimo sistema. Nuolatiniai ekonominės veiklos masto ir aktyvumo svyravimai vadinami *ekonomi-*

kos arba verslo ciklu. Sudėtinga išskirti atskirus ekonomikos ciklus dėl sudėtingų ir tarpusavyje susijusių elementų, jų kitimo krypčių. ***Dažnai ekonomikos ciklai išskiriami pagal svyravimų rūšį*** (Millineux, 2011; Arnold, 2011; Romer, 2012):

- ekonomikos augimo ciklas;
- kapitalo didėjimo arba investicinis ciklas;
- inovacinis ciklas;
- pramoninis ciklas;
- politinis ciklas.

Kiekvienas ekonomikos procesas ir jo rodikliai turi individualių ciklinės raidos ypatybių. Ekonomikos (verslo) augimo ciklą sudaro BNP augimo tempo svyravimai. Ciklo trukmė gali būti nuo vienu iki dvylikos metų. Ekonomistai išskiria skirtingas ekonomikos raidos stadijas. Išskiriamos keturios ekonomikos augimo ciklo stadijos: *pakilimas, smuikimas, krizė ir pagyvėjimas* (Makroekonomika, 2008; Millineux, 2011; Čiegis, 2012; Romer, 2012):

Pakilimas – tai stadija, einanti po krizės ar depresijos, kai gamyba pradeda augti ir bendrosios nacionalinės pajamos pasiekia potencialiųjų nacionalinių pajamų lygį. Šiai stadijai būdinga technologijų atnaujinimas, užimtumo didėjimas, vartojimo augimas, ūkio subjektų gamybos, realizavimo ir pelno perspektyvos, kredito paklausa. Ekonomikai pasiekus bumą, gali imti trūkti kvalifikuotos darbo jėgos, išteklių. Šioje stadijoje paklausa auga, produkcijos kainos didėja, žaliavos brangsta. Tampa akivaizdu, kad tolesnis gamybos augimas darosi neįmanomas be papildomų investicijų.

Nuosmukis – tai stadija, kai paklausa pradeda mažėti, lėtėja prekių ir paslaugų gamyba, mažėja pardavimų ir investicijų, auga nedarbo lygis.

Krizė – tai stadija, kai gamybos mastas pasiekia kritinį tašką. Sparčiai mažėja paklausa, tarptautinės prekybos ir investicijų mastas, krenta ūkio subjektų rentabilumas, auga nedarbo lygis.

Pagyvėjimas – tai stadija, kai nacionalinis produktas sugrįžta į prieš krizę buvusį lygį. Gamybos mastas pradeda didėti, paklausa, investicijos, užsienio prekyba auga, nedarbo lygis mažėja.

Išskiriami trys požiūriai į ekonomikos ciklus (Makroekonomika, 2008; Millineux, 2011; Arnold, 2011):

- 1) Ciklas laikomas istoriškai susiklosčiusiu reiškiniu.
- 2) Ciklas suvokiamas, kaip vidinis, būdingas ekonomikai.
- 3) Ciklą sukelia ekonomikos vidinių ir išorinių veiksnių visuma.

Išskirtinį vaidmenį visuomenės vystymosi procese vaidina dinamiškai *ekonomikos augimo modeliai*, kurie aprašo ekonomikos augimo sąlygas ir procesą. Šie modeliai leidžia nustatyti ekonomikos rodiklių reikšmių dinamiką, tinka ekonomikos plėtrai prognozuoti. Išskiriamos trys pagrindinės ekonomikos augimo teorijos (Nellis, Parker, 2004; Makroekonomika, 2008; Davulis, 2009; Arnold, 2011; Yevdokimov, 2012):

1) *Keinsistinė ir neokeinsistinė ekonomikos augimo teorija (Keinso, Domaro ir Harodo ekonomikos augimo modeliai);*

2) *Neoklasikinė ekonomikos augimo teorija (Solou ekonomikos augimo modelis);*

3) *Endogeninė, arba naujoji, ekonomikos augimo teorija (Luko, Baro ir Romero ekonomikos augimo modeliai).*

Keinsistiniai ir neokeinsistiniai ekonomikos augimo modeliai remiasi nuostata, kad pirminė ekonomikos nestabilumo priežastis yra privačios kapitalo investicijos ir jų lygio svyravimai. Investicijų dinamiką lemia paklausa, kurios svarbiausias elementas investicijos. Neokeinsistiniai ekonomikos augimo modeliai remiasi netobulos konkurencijos sąlygomis.

Keinso ekonomikos augimo modelyje pagrindiniu ekonomikos augimo veiksniumi laikomos investicijos. Ekonominis augimas suprantamas, kaip investavimo proceso funkcija. Norint valdyti augimo procesą, būtina reguliuoti investicijas.

Domaro ekonomikos augimo modelyje išskiriamos dvi investicijų funkcijos – bendrosios paklausos ir bendrosios pasiūlos didinimas. Remiantis šiuo modeliu galima nustatyti ekonomikos augimo tempą, esant visiškam užimtumui.

Harodo ekonomikos augimo modelis remiasi nuostata, kad bet koks

bendrųjų pajamų pasikeitimas sukelia kapitalo kitimą, proporcingą bendrųjų pajamų pokyčiui. R. Harodas įvedė naujas sąvokas (*garantuotasis augimo tempas, natūralusis augimo tempas ir faktinis augimo tempas*), papildžiusias ekonominio augimo teoriją.

Garantuotasis augimo tempas – tai ekonomikos augimo tempas, kurio rezultatai tenkina darbdavius, suinteresuotus plėtoti gamybą tokiu tempu, kuris garantuotų produkto prieaugį.

Natūralusis augimo tempas – tai ekonomikos augimo tempas, kuris garantuoja visišką užimtumą, didėjant pasiūlai, ir skatina naudotis mokslo ir technikos pažanga.

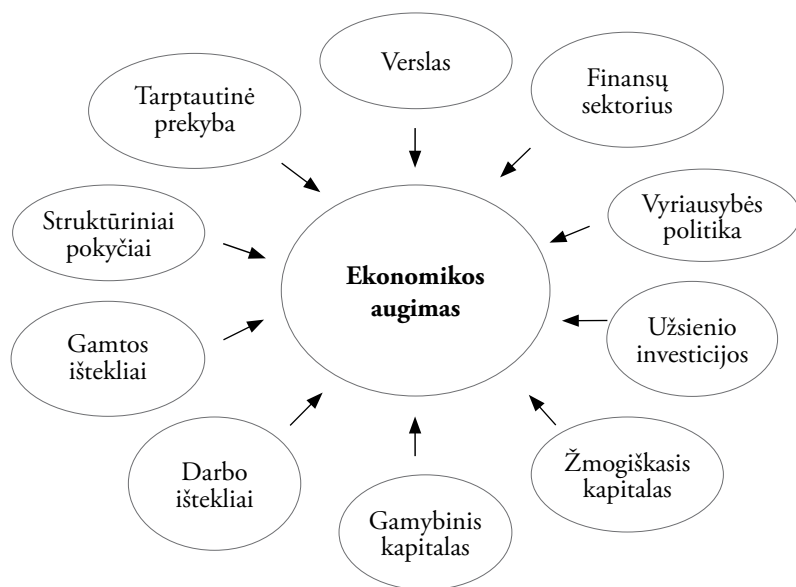
Faktinis augimo tempas – tai esamas ekonomikos augimo tempas. Jei faktinis ekonomikos augimo tempas viršija garantuotąjį, ima trūkti kapitalo.

Neoklasikinis ekonomikos augimo modelis remiasi tobulos konkurencijos sąlygomis ir teigiama, kad ekonomika yra stabili iš prigimties, ir jai būdinga visiško užimtumo tendencija.

Solou ekonomikos augimo modelis apima taupymo normos, gyventojų skaičiaus, mokslo ir technologinės pažangos poveikio ekonomikos augimui įvertinimą.

Endogeniniai, arba naujieji, ekonomikos augimo modeliai remiasi nuostata, kad rinka, reaguodama į gamtinių išteklių ribotumą, automatiškai paskatins endogeninius (vidinius) technologinius pokyčius, kurie lems išteklių apsaugą ir taip pat palengvins išteklių ribotumo problemos sprendimą. Šiuose modeliuose gamybos funkcijose atsiranda naujas kintamasis – žmogiškasis kapitalas. Svarbus dėmesys skiriamas inovacijoms ir technologiniams pokyčiams.

Įvairūs autoriai (Dudzevičiūtė, 2006; Makroekonomika, 2008; Davulis, 2009; Yevdokimov, 2012; Pekarskienė, Laskienė, 2012; Faure, 2013) išskiria skirtingus ekonomikos augimo veiksnius. Veiksmų spektras pavaizduotas 1 pav.

1 pav. **Ekonomikos augimo veiksniai**

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Dudzevičiūte (2006); Makroekonomika (2008); Davuliu (2009); Yevdokimovu (2012); Pekarskiene, Laskiene (2012); Faure (2013)

Kiekvieno ekonomikos augimą skatinančio veiksnio charakteristika ir jo poveikis ekonomikai apibūdinti šios knygos priedo 1 lentelėje.

Kai kuriuose moksliniuose šaltiniuose (Arnold, 2011; Yevdokimov, 2012; Romer, 2012) šalia teigiamų ekonomikos augimo pasekmių labai dažnai paraleliai įvardijami ir neigiami aspektai, kurie siejami su gamtinių išteklių išsekimo ir aplinkos tarša. Pirmą kartą pradėta kalbėti apie ekonominio augimo pasekmes 8-ojo dešimtmečio pradžioje. Jau tada kai kurių šalių atstovai perspėjo, kad šiuolaikinei civilizacijai nieko nekeičiant, kyla pavojus, kad įvyks didžiulė katastrofa.

Ekonomikos augimas ir gamtinių išteklių eikvojimas. Ekonomikos augimas siejamas su gamybos plėtra, kuriai naudojami darbo ištekliai, kapitalo ir gamtos ištekliai. Vieni gamtos ištekliai atsinaujina, kiti neatsi-

naujina. Neatsinaujinančių išteklių paklausa didėja, o jų pasiūla mažėja. Anksčiau ar vėliau gali imti jų stigti. Netinkamai naudojami ir nesaugomi atsinaujinantys ištekliai taip pat gali išsekti.

Ekonomikos augimas ir aplinkosauga. Šiuolaikiniame pasaulyje ypač svarbi tampa aplinkos taršos problema. Mokslininkai įrodė stiprų ryšio tarp gamybos augimo ir aplinkos taršos egzistavimą. Didėjantis žmogaus poveikis gamtai, vandens ir oro tarša, miškingumo mažėjimas kelia labai didelį pavojų gyvybei visame pasaulyje.

Apibendrinant ekonomikos augimo aspektus, galima patvirtinti, kad ekonomikos augimas yra teigiama ekonomikos plėtros sudedamoji dalis. Ekonomikos augimą lemia daugelis veiksnių, jų dinamika turi įtakos ekonomikos cikliniams svyravimams. Skatinant ekonomikos augimą, taip pat turi būti rūpinamasi ir gamtos apsauga. Tik tokiu atveju bus sudaromos sąlygos ekonomikos plėtrai.

Kitas šios mokomosios knygos skyrius skirtas ekonomikos plėtros sąlygoms apibūdinti ir ekonomikos plėtrą lemiančių veiksnių detalesnei analizei.

Kartojimo klausimai

- Apibūdinkite ekonomikos plėtros ir augimo sampratą. Išvardykite pagrindinius skirtumus ir paaiškinkite, kaip ekonomikos plėtra ir augimas susiję.
- Kokius žinote vyraujančius požiūrius į ekonomikos plėtrą? Bendrai apibūdinkite šiuos požiūrius.
- Ar galima ekonomikos plėtra be ekonomikos augimo? Pagrįskite savo atsakymą pavyzdžiais.
- Bendrojo vidaus produkto (BVP) padidėjimas – ekonomikos augimo ar plėtros rodiklis? Atsakymą pagrįskite.
- Visuomenės gyvenimo kokybė ir pažanga: ar tai ekonomikos augimo, ar plėtros rodiklis? Atsakymą pagrįskite.
- Kokie Lietuvos ir Europos Sąjungos ekonomikos tikslai numatyti ilgalaikėje strategijoje „Europa 2020“?

- Kaip tai susiję ekonomikos ciklai ir ekonomikos plėtra? Atsakymą pagrįskite.
- Kokios ekonomikos cikliškumo priežastys?
- Pateikite ekonomikos kiekybinių ir kokybinių pokyčių pavyzdžių. Kaip jie veikia ekonomikos plėtrą? Atsakymą pagrįskite.

Praktinės užduotys

- Atlikite Europos Sąjungos šalių pasirinktų ekonomikos augimo rodiklių lyginamąją analizę. Argumentuokite, kodėl pasirinkote būtent šiuos rodiklius. Užduočiai atlikti rekomenduojama naudoti Europos Sąjungos statistikos tyrimų tarnybos duomenų bazę (prieiga internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>).

- Atlikite Europos Sąjungos šalių pasirinktų ekonomikos plėtros rodiklių lyginamąją analizę. Argumentuokite, kodėl pasirinkote šiuos rodiklius. Užduočiai atlikti rekomenduojama naudoti Europos Sąjungos statistikos tyrimų tarnybos duomenų bazę (prieiga internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>).

- Atlikite Europos Sąjungos ekonomikos strategijoje 2020 m. numatytų Lietuvos, Latvijos ir Estijos rodiklių lyginamąją analizę per pastaruosius dešimt metų. Užduočiai atlikti rekomenduojama naudoti Europos Sąjungos statistikos tyrimų tarnybos duomenų bazę (prieiga internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>).

2 skyrius. EKONOMIKOS PLĖTROS SĄLYGOS IR VEIKSNIAI

Šiame skyriuje aptariamos ekonomikos plėtros sąlygos, remiantis ekonomikos sistemų apibūdinimais, taip pat detaliai nagrinėjami ekonomikos plėtros veiksniai – verslas, užsienio investicijos, tarptautinė prekyba, finansų sistema ir jų indėlis į ekonomikos plėtrą, kuri reiškiasi per visuomenės gyvenimo kokybę ir pažangą. Skyriaus pabaigoje pateikiami kartojo klausimai, susiję su ekonomikos sąlygų ir veiksnių pagrindiniais teoriniais aspektais ir praktinės užduotys, skirtos pritaikyti teorines žinias, sprendžiant realias situacijas, susijusias su ekonomikos plėtra.

2.1. Ekonomikos sistemos: ekonomikos plėtros sąlygos

Šalies ekonomikos sistema daro poveikį ekonomikos plėtrai. Nuo ekonomikos sistemos priklauso ribotų išteklių panaudojimo alternatyvos pasirinkimas, taip pat atsakymas į pagrindinius ekonomikos klausimus – *kas gaminama? kaip gaminama?* ir *kam gaminama?* Šiame poskyryje aptariamos ekonomikos sistemos ir jų požymiai.

Ekonomikos teorijoje išskiriami keturi ekonomikos sistemų tipai: ***papročių, rinkos, centralizuotai planuojamos (komandinė) ir mišriosios ekonomikos*** (Mikroekonomika, 2006; Slavin, 2011; Arnold, 2011; Miller, 2014). Toliau pateiksime pagrindines ekonominių sistemų charakteristikas.

- *Papročių ekonomika* dažniausiai būdinga ekonomiškai silpnai išsivysčiusioms šalims, kur pagrindinės ekonomikos problemos sprendžiamos remiantis tradicijomis, socialiniais ir religiniais papročiais.

- *Rinkos ekonomika* – tai sistema, kai dauguma kapitalo yra privati nuosavybė, o ekonominius sprendimus lemia rinkos kainos. Dauguma ekonominių sprendimų priimami, bendradarbiaujant individualiems vartotojams, verslo sektoriui, vyriausybinėms ir kitoms organizacijoms rinkoje.

- *Centralizuotai planuojama (komandinė) ekonomika* – tai tokia sis-

tema, kai vyriausybė valdo daugumą kapitalo ir priima daugumą ekonominių sprendimų. Ši ekonomikos sistema buvo labai paplitusi XX a. viduryje, kai maždaug pusė pasaulio gyventojų gyveno centralizuotai planuojamos ekonomikos sąlygomis.

- *Mišrioji ekonomika* – tai sistema, kuriai būdingi rinkos ir centralizuotai planuojamos ekonomikos požymiai.

Pagrindiniai *rinkos ekonomikos požymiai* (Besanko, Braeutigam, 2011; Slavin, 2011; Arnold, 2011; Cowen, Tobarrok, 2013):

- *Laisvai nustatomos kainos* – kainos nustatomos, bendradarbiaujant vartotojams ir verslo subjektams rinkoje.

- *Nuosavybės teisė* – nuosavybės teisė suteikia galimybę disponuoti ir manipuliuoti savo turtu. Taip pat ji suteikia paskatas veikti ir kurti.

- *Rinkos konkurencingumas*. Rinka yra konkurencinga, kai joje yra daug pirkėjų ir pardavėjų ir nė vienas iš jų nedominuoja rinkoje. Vienos ar kelių įmonių dominavimas rinkoje lemia gamybos neefektyvumą.

- *Laisvė prekiauti vidaus ir užsienio rinkose*. Vidaus ir užsienio prekyba, jos kliūčių panaikinimas sudaro prielaidas konkurencingumui ir ekonomikos plėtrai.

- *Vyriausybės vaidmuo*. Laisvas kainų nustatymas ir bendradarbiavimas rinkos ekonomikoje – tai dar nereiškia vyriausybės vaidmens nebuvimo. Daugelyje rinkos ekonomikos šalių vyriausybė teikia ir kontroliuoja saugumo ir policijos paslaugas, priima įstatymus, padeda įgyvendinti nuosavybės teises. Esant rinkos nesėkmei, t. y. kai ekonomika pati savaime negali nuspręsti, ką gaminti, kaip gaminti ir kam gaminti, vyriausybė savo veiksmais kartais priversta spręsti susidariusią situaciją.

Rinkos ekonomikoje išskiriama *tobula ir netobula konkurencija* (Mikroekonomika, 2006; Besanko, Braeutigam, 2011; Slavin, 2011; Panovas, 2013):

Tobula konkurencija – tai situacija, kai rinkoje gana daug pardavėjų ir pirkėjų, o individualus pirkėjas ar pardavėjas neturi jokios įtakos rinkos kainoms. Tobulos konkurencijos ekonomika – tai decentralizuotos kainodaros sistema, kurioje nėra išorinės prievartos. Ką, kam ir kaip gaminti ir vartoti sprendžia individualūs vartotojai, įmonių vadovai, ište-

klių savininkai. *Esminiai tobulos konkurencijos rinkos bruožai:*

- Rinkoje daug pirkėjų ir pardavėjų, kiekvienas užima nedidelę rinkos dalį.
- Nei vienas rinkos dalyvis negali pakeisti kainos, nes neturi rinkos galios.
- Prekės mainomos pagal kokybę ir kainą.
- Rinkos dalyviai turi sprendimo priėmimo ir pasirinkimo teisę.
- Egzistuoja visų prekių ir paslaugų rinkos.
- Nauda individui sutampa su nauda visuomenei – nematomos ramos efektas.

Netobula konkurencija – tai situacija, kai pirkėjas ar pardavėjas gali paveikti rinkos kainą. Toks pirkėjas ar pardavėjas turi arba įgauna rinkos galią. Netobulos konkurencijos pavyzdžiai: *monopolijų (vieno pardavėjo viešpatavimo rinkoje) ir oligopolijų (kelių pardavėjų viešpatavimo rinkoje)* pasireiškimas.

Pagrindinės mišrios ekonomikos sistemos požymiai (Slavin, 2011; Arnold, 2011; Krugman, Wells, 2013):

- Būdingi tiek rinkos, tiek centralizuotai planuojamos ekonomikos požymiai.
- Ką, kaip ir kam gaminti sprendžia rinka ir vyriausybė.
- Ribotus išteklius skirsto tiek rinka, tiek vyriausybė.
- Vyrauja ekonominė laisvė.
- Būdinga tiek privati, tiek kolektyvinė nuosavybė.
- Ekonominiai procesai kontroliuojami vyriausybės vykdomų programų, kvotų, kainų.
- Valstybės ekonominiai tikslai ir ekonominis efektyvumas derinami su socialiniais ir ekologiniais tikslais.

Mišriojoje ekonomikos sistemoje rinkos ir centralizuoto reguliavimo santykis įvairiose valstybėse yra skirtingas. Pasaulio ekonomikų patirtis parodė, kad efektyviausia yra tokia mišrioji ekonomikos sistema, kurioje dominuoja ne centralizuoti (komandiniai), o rinkos santykiai.

Ekonomikos sistema yra labai svarbi ekonomikos plėtrai – ji gali sudaryti palankias sąlygas arba kliūtis gamybai, paskirstant gamybos ište-

kliaus, priimant ekonominius sprendimus (ką gaminti, kaip gaminti ir kam gaminti). Ekonomikos sistemos turi įtakos ir ekonomikos struktūros pokyčiams, kurie aptarti kitame poskyryje.

2.2. Ekonomikos struktūriniai pokyčiai ir jų vertinimas plėtros aspektu

Bendroji ekonominių struktūrinių pokyčių samprata remiasi ilgalaikiais ir nuolatiniiais pasikeitimais ir skirtingų ūkio sektorių dominavimu ekonomikos sistemoje. Plačiąja prasme ekonomikos struktūra siejama su skirtingu ekonominių veiklų išsidėstymu ir skirtingu ekonominių išteklių paskirstymu tarp ūkio sektorių veiklų (Havlik, 2007; Silva, Teixeira, 2008; Mamedovic, Iapadre, 2010; Dudzevičiūtė ir kiti, 2014). Struktūriniai pokyčiai daro įtaką ekonomikos plėtrai, leisdami skirtingoms ekonomikos sistemoms prisitaikyti prie globalizacijos proceso reikalavimų. *Ekonomikos struktūrinius pokyčius lemia daugelis veiksnių, kuriuos galime suskirstyti į šias grupes* (Silva, Teixeira, 2008; Mamedovic, Iapadre, 2010; Kamaruddin, 2010; Dudzevičiūtė, 2013) :

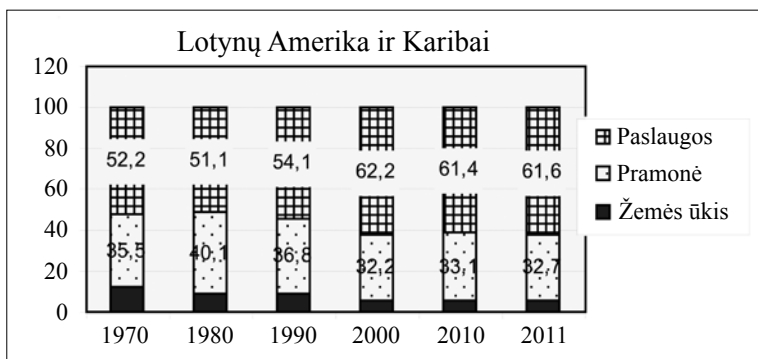
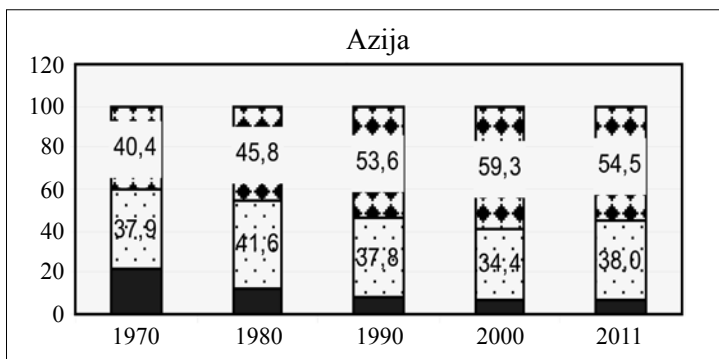
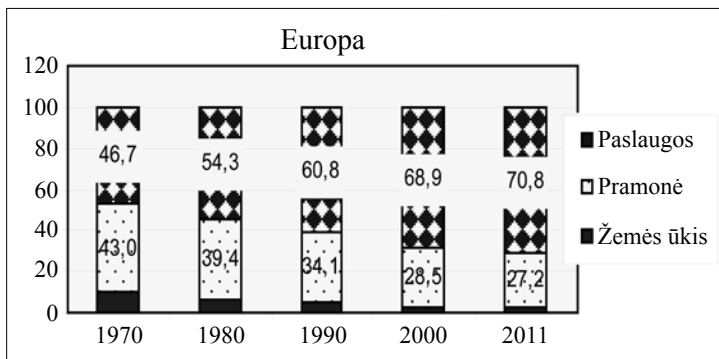
- *Demografiniai ir socialiniai veiksniai* (gyventojų skaičius, užimtumas, išsilavinimas, mokymosi trukmė ir kt.).
- *Technologiniai veiksniai* (naujų technologijų diegimas ir taikymas, išradimai, inovacijų plėtra, aukštųjų technologijų taikymas ir kt.).
- *Ekonominiai veiksniai* (eksportas, užsienio investicijos, užsienio prekyba, ekonomikos ciklai, vartojimas ir kaupimas, namų ūkio poreikiai, konkurencinis pranašumas, nacionalinės pajamos ir kt.).
- *Finansų sektoriaus plėtros veiksniai* (kreditavimo politika, skolinosi kaštai ir kt.).

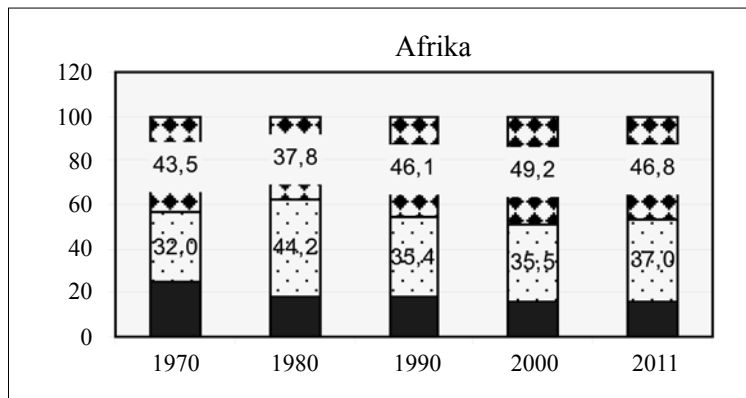
Ekonomikos struktūrinių pokyčių teorija nagrinėja įvairių šalių ekonomikos struktūrų transformaciją iš tradicinės žemės ūkio ekonomikos į modernesnių ir pažangesnių šakų, tokių kaip pramonės ir paslaugų, ekonomiką. Susidomėjimas ekonomikos struktūromis ir jų analize nukeliamas į XX a. pirmąją pusę ir siejamas su Fisherio (1935) ir Clarko (1940) darbais (Havlik, 2007; Todaro, Smith, 2009; Gawlikowska-

Hueckel, Uminski, 2008; Dudzevičiūtė ir kiti, 2014). Tada įvairių šalių ekonomikų struktūriniai pokyčiai pradėti analizuoti pagal tris sektorius – žemės ūkio, pramonės ir paslaugų. Per ilgą laiką išryškėjo žemės ūkio sektoriaus siaurėjimas ir paslaugų sektoriaus dalies augimas kuriant bendrąją pridėtinę vertę. Žemės ūkio sektorius tiesiogiai susijęs su gamtinių išteklių panaudojimu, jį apibūdina mažėjančio naudingumo dėsnis. Pramonės sektorius siejamas su gamybos mastu. Tam, kad gamybos procesas būtų efektyvus, reikia kapitalo. Paslaugų sektorius neatsiejamas nuo darbo jėgos užimtumo, kuris tiesiogiai siejamas su ekonomikos augimu, t. y. augant ekonomikai, darbo jėgos užimtumas paslaugų sektoriuje didėja. Darbo jėgos judėjimą iš vieno ekonomikos sektoriaus į kitą lemia pajamų, tenkančių vienam gyventojui, svyravimai, taip pat ir paklausos struktūriniai pokyčiai. Ekonomikų dalijimas į tris sektorius yra technologinio progreso rezultatas. Žemės ūkio sektoriui būdingas nuosaikus technologinis progresas, pramonei – greitas, o paslaugų sektoriui – lėtas (Gawlikowska-Hueckel; Uminski, 2008; Dudzevičiūtė, 2013).

Vėliau ekonomikos struktūrinių pokyčių teorija buvo plėtojama Lewiso (1954), Todaro (1969), Syrquino (1988) (Todaro, Smith, 2009; Gawlikowska-Hueckel, Uminski, 2008; Dudzevičiūtė ir kiti, 2014). Lewisas padėjo pagrindus dualistinei sektorių teorijai, kuri rėmėsi prielaida, kad daugeliui besivystančių šalių būdinga dualistinė ekonomika su tradiciniu žemės ūkio ir moderniu pramonės sektoriais. Žemės ūkio sektoriui būdingas žemas produktyvumas, mažos pajamos ir nevisiškas pajėgumas. Pramonės sektorius laikomas technologiškai pažangiu ir turinčiu aukštą investicijų lygį. Syrquinas išskyrė tris ekonomikos struktūrinių transformacijų etapus: pirmasis etapas – žemės ūkio gamyba, antrasis – perėjimas į pramoninę gamybą, trečiasis etapas – paslaugų sektoriaus dalies augimas dėl eksporto.

Pasaulio regionų ekonomikos trijų sektorių struktūrų pokyčiai pa-
vaizduoti 2 pav.

2 pav. Pasaulio regionų ekonomikų struktūros, proc.

Šaltinis: Dudzevičiūtė ir kiti (2014)

Analizuojant įvairių šalių ekonomikų struktūras pagal regionus, pastebėtos tam tikros tendencijos (2 pav.):

- Jau 1970 m. pasaulio atskirų regionų ekonomikose domina paslaugų sektorius. Lyginant keturis pasaulio regionus (Europos, Azijos, Lotynų Amerikos ir Karibų, Afrikos), labiausiai jis buvo išplėtotas Lotynų Amerikos ir Karibų regione ir Europoje, kur sudarė atitinkamai 52 ir 47 % bendrosios pridėtinės vertės.

- 1970 m. žemės ūkio sektorius santykinai didelį lyginamąjį svorį sudarė Afrikos ir Azijos ekonomikose, atitinkamai 25 ir 22 % bendrosios pridėtinės vertės.

- Per daugiau nei keturis dešimtmečius pastebima paslaugų sektoriaus plėtra daugiausia žemės ūkio sektoriaus siaurėjimo sąskaita.

- Per 1970–2011 m. laikotarpį reikšmingiausi pokyčiai vyko Europos ekonomikoje – žemės ūkio ir pramonės sektoriai sumažėjo atitinkamai daugiau nei 8 procentiniais punktais ir 16 procentinių punktų, o paslaugų sektoriaus dalis išaugo daugiau nei 24 procentiniais punktais.

- Per daugiau nei keturis dešimtmečius Azijos šalyse paslaugų sektorius išaugo daugiau nei 14 procentinių punktų, ir tai buvo pasiekta žė-

mės ūkio sektoriaus siaurėjimo sąskaita.

- 1970–2011 m. Afrikos šalyse pramonės sektorius plėtėsi greičiau nei paslaugų. Per minėtąjį laikotarpį pramonės sektoriaus dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje išaugo 5 procentiniais punktais, paslaugų – daugiau nei 3 procentiniais punktais, o žemės ūkio sektoriaus lyginamasis svoris sumažėjo daugiau nei 8 procentiniais punktais.

- Lotynų Amerikos ir Karibų regione žemės ūkio ir pramonės sektoriai susitraukė atitinkamai 7 ir 3 procentiniais punktais, o paslaugų sektorius išaugo beveik 10 procentinių punktų.

Kaip matome, atskirų šalių regionų ekonomikoms būdingas savitas transformacijos procesas. Ekonomikos struktūros formavimasis yra ilgalaikis procesas, reikalingi dešimtmečiai, kad transformacijos proceso rezultatai išryškėtų.

Ekonomikos struktūros dažniausiai analizuojamos, remiantis dviem aspektais – pagal tris sektorius, t. y. nagrinėjama atskiro sektoriaus dalies pokyčiai bendrojoje pridėtinėje vertėje, ir pagal vieno sektoriaus sudedamąsias dalis, t. y. analizuojamos atskiros ekonominės veiklos ir jų pokyčiai bendrojoje sektoriaus struktūroje.

Šiuolaikiniai moksliniai tyrimai rodo, kad ekonomikų struktūrinių pokyčių vertinimo rodiklių spektras yra platus – nuo paprastų aprašomosios statistikos metodų iki geometrinių ir ekonometrinių modelių. Vertinant ir lyginant šalių ekonomikų struktūrinius pokyčius, dažniausiai naudojamas ***absoliutusias struktūrinių pokyčių rodiklis, struktūrinių pokyčių intensyvumo koeficientas ir Finger-Kreinin skirtumų indeksas*** (Domingo, Tonella, 2000; Cortuk, Singh, 2010; Memedovic, Iapadre, 2010; Dudzevičiūtė, 2013). ***Absoliutusias struktūrinių pokyčių rodiklis*** rodo sektorių dalies bendrojoje pridėtinėje vertėje struktūrinius pasikeitimus ir jų poveikį ekonomikos plėtrai. Teigiama rodiklio reikšmė rodo, kad struktūriniai pokyčiai spartina ekonomikos augimą, neigiama rodiklio reikšmė – ekonomikos plėtra mažėja. Absoliutusias struktūrinių pokyčių rodiklis apskaičiuojamas pagal šias formules:

$$A = D_i - D_0;$$

$$A_{sum} = \sum_{i=1}^n A_i \quad (1)$$

kur: A – absoliutusias struktūrinių pokyčių rodiklis; D_i – ekonominės veiklos dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje, % einamaisiais metais; D_0 – ekonominės veiklos dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje, % baziniais metais; A_{sum} – absoliučiuųjų struktūrinių pokyčių rodiklių suma.

Struktūrinių pokyčių intensyvumo koeficientas rodo pokyčių intensyvumą per tam tikrą laiką (metus) t_i palyginti su baziniu periodu (metais). Kuo didesnė koeficiento reikšmė, tuo pokyčiai intensyvesni ir atvirkščiai. Struktūrinių pokyčių koeficientas apskaičiuojamas pagal formulę:

$$K = \frac{\sqrt{\sum_{i=2}^n (D_{it} - D_{i0})^2}}{m} \quad (2)$$

kur: K – struktūrinių pokyčių intensyvumo koeficientas; D_{it} – ekonominės veiklos dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje, %; t_p , t_o – einamasis ir bazinis laikotarpis (metai); n – ekonominių veiklų kiekius; m – metų skaičius.

Finger-Kreinin skirtumų indeksas (*D index*) parodo ekonomikų struktūrų skirtumus, t. y. kaip skiriasi skirtingų ekonomikų struktūros arba tos pačios ekonomikos struktūros skirtingais laikotarpiais. Indeksas apskaičiuojamas pagal formulę:

$$D = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |a_i - b_i| \quad (3)$$

kur: a_i ir b_i sektoriaus i dalis skirtingų ekonomikų ar periodų struktūroje.

Finger-Kreinin skirtumų indeksas gali įgyti reikšmes nuo 0 (rodo visišką ekonomikų struktūrų sutapimą (panašumą)) iki 1 (rodo maksi-

malų struktūrų skirtingumą).

Minėti ekonomikos struktūrinių pokyčių vertinimo rodikliai yra informatyvūs ir lengvai apskaičiuojami, tačiau jie suteikia tik bendrąją informaciją apie struktūrinių pokyčių tendencijas ir poveikį ekonomikos plėtrai, neatskleisdami priežasčių.

Apibendrinant šiame poskyryje aptartus teorinius aspektus, galima teigti, kad ekonomikos struktūriniai pokyčiai susiję su skirtingų ūkio sektorių dominavimu ekonomikos sistemoje skirtingais laikotarpiais. Ekonomikos struktūriniai pokyčiai daro įtaką ekonomikos plėtrai per įvairių šalių ekonomikų transformaciją iš tradicinės žemės ūkio ekonomikos į modernesnių ir pažangesnių šakų, tokių kaip pramonės ir paslaugų, ekonomiką. Kiti šio leidinio poskyriai skirti ekonomikos plėtros veiksmų – verslo, užsienio investicijų, tarptautinės prekybos ir finansų sistemos – įtakai ekonomikos plėtrai aptarti.

2.3. Verslas – ekonomikos plėtros variklis

Verslas yra visuotinai pripažįstamas ekonominės ir socialinės plėtros varikliu, o jo plėtra – būtina užimtumo ir konkurencingumo augimo prielaida. Smulkiojo ir vidutinio verslo plėtra yra vienas iš prioritetinių Lietuvos ir Europos Sąjungos politikos tikslų. Smulkusis ir vidutinis verslas Lietuvoje sudaro apie 99 % visų veikiančių įmonių, o jais sukurama daugiau nei 80 % šalies BVP (Bartkus, 2010).

Verslas – tai pelno siekimas, teikiant prekes ar paslaugas, kurios tenkina vartotojų poreikius. Moksliniuose šaltiniuose (Mariotti, Towle, 2010; Paunksnienė ir kiti, 2011; Ray, 2012) išskiriami šie **verslo bruožai**:

1. *Naudos siekimas, teikiant naudą kitiems.*
2. *Ūkinė veikla grindžiama savanoriškais, abipusiškai naudingais prekių mainais.*

Verslas turi būti grindžiamas vadovaujantis tam tikrais **ekonomikos principais** (Scarborough, 2011; Paunksnienė ir kiti, 2011; Ray, 2012):

1. *Pasirinkimo laisvė ir konkurencija.* Laisvai pasirenkama veiklos sri-

tis, tiekėjai, pardavimo rinkos. Konkurencija verčia verslininką ieškoti efektyvių gamybos realizavimo būdų.

2. *Prekinių mainų abipuse nauda.* Versle dalyvauja prekės pirkėjai ir pardavėjai. Prekių mainų atveju kiekvienas atiduoda mažesnio naudingumo prekes, o mainais už jas gauna naudingesnes prekes.

3. *Pelno siekimu.* Kiekvienas verslininkas, siekdamas pelno, turi efektyviai panaudoti gamybos veiksnius, geriau organizuoti gamybos procesą, prisitaikyti prie naujų rinkų ir t. t.

4. *Gamybinės ir komercinės veiklos paslaptimi.* Verslui organizuoti reikalinga informacija apie prekių paklausą, pasiūlą, konkurentus, kainas, verslo aplinkos kitimo tendencijas. Tokią informaciją kaupia kiekvienas verslininkas. Ši informacija yra saugoma, negali būti perduodama kitiems rinkos dalyviams – tai gamybos ir komercinės veiklos paslaptis.

5. *Ekonomine verslo rizika.* Verslą visuomet lydi rizika, kuri susijusi su neapibrėžtumu. Patiriama verslininko rizika turi būti kompensuojama papildomu pelningumu.

6. *Visiška ekonominė atsakomybė už verslo rezultatus.* Įmonė visiškai atsako už savo veiklos rezultatus.

7. *Pirkėjo ir pardavėjo bendradarbiavimas.*

8. *Versle neturi būti peržengiama prekių mainų nepriimtimumo riba.*

Minėtieji autoriai išskiria pagrindines **verslo funkcionavimo sąlygas rinkos ekonomikoje:**

1. *Privačioji nuosavybė.* Privati nuosavybė skatina ūkio subjektą siekti geresnių veiklos rezultatų, tobulinti gamybos ir darbo organizavimo procesą, priimti racionalius, ūkiškus sprendimus, rodyti iniciatyvą, prisiimti atsakomybę už savo veiklos rezultatus.

2. *Ūkininkavimo laisvė.* Verslininkas turi galimybę pasirinkti ūkinės veiklos kryptį, tikslią rinką, numatyti strategijas. Jis pats atsako į klausimus: *ką gaminti? kaip gaminti? kam gaminti?*

3. *Konkurencija.* Ji pagrindinis verslininko stimulus kurti ir gaminti geresnės kokybės produktą, diegti naujas technologijas. Konkurencija skatina mažinti gamybos išlaidas, sekti rinkos kainų tendencijas.

4. *Teisinė verslo apsauga.* Tai įstatyminė bazė, reglamentuojanti verslo

steigimą, ūkinę veiklą, verslo skatinimą.

Verslo funkcionavimas tiesiogiai susijęs su įmonės veikla, jos tikslais. Įmonė yra ekonominio proceso pagrindas. Pagal Lietuvos Respublikos įmonių įstatymą, *įmonė* – tai savo firmos vardą turintis ūkinis vienetą, įsteigtas įstatymų nustatyta tvarka tam tikrai komercinei-ūkiniai veiklai (Paunksnienė ir kiti, 2011). Išskiriami tokie *įmonių veiklos tikslai* (Mariotti, Towle, 2010; Aukščiūnas, Ginevičius, 2011; Ray, 2012):

- *ekonominiai*;
- *socialiniai*;
- *technologiniai*;
- *ekologiniai*.

Įmonės ekonominiai tikslai laikytini vienais iš svarbiausių ir skirstomi į:

1. *gamybos* (optimali gamybos apimtis, optimali rinkos dalis, realizavimo būdų optimizavimas ir kita);

2. *pasisekimo tikslai* (realizavimo apimtys augimas, gamybos sąnaudų mažinimas, pelno didinimas);

3. *finansiniai* (mokumas, likvidumo, finansinių išteklių struktūra, investicijų ir finansavimo programų apimtis ir struktūra).

Socialiniai tikslai: teisingai atlyginti už įmonės interesus atitinkantį darbą, motyvuoti darbuotojus, didinti pelną, suteikiant jiems teisę į pelno dalį, įtraukti personalą į įmonės tikslų įgyvendinimą.

Technologiniai įmonės tikslai: produkcijos kokybės, įrenginių techninio lygio kėlimas, gamybos technologijos gerinimas ir pan.

Ekologiniai įmonės tikslai: žalos aplinkai ir gamybinių atliekų mažinimas, triukšmo šaltinių šalinimas arba apribojimas ir kita.

Įmonių veiklą Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymai ir Vyriausybės nutarimai. Vienas iš svarbiausių žingsnių, nusprendus pradėti verslą, – įmonės tipo pasirinkimas, nuo kurio priklauso jos steigimo procesas, savininko atsakomybė, vedama finansinė apskaita, įmonės finansinės galimybės, valdymas, likvidavimas ir kita.

Verslo funkcionavimui ir tolesnei plėtrai didelę įtaką turi jo organiza-

vimo teisinė forma. Remiantis įstatymine baze, Lietuvoje šiuo metu gali veikti šios verslo organizavimo formos (LR akcinių bendrovių įstatymas, 2003; LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas, 2003; LR individualių įmonių įstatymas, 2003; Paunksnienė ir kiti, 2011):

- individualioji įmonė (IĮ);
- akcinė bendrovė (AB);
- uždaroji akcinė bendrovė (UAB);
- tikroji ūkinė bendrija (TŪB);
- komanditinė ūkinė bendrija (KŪB);
- kooperatinė bendrovė (KB);
- žemės ūkio bendrovė (ŽŪB);
- valstybės įmonė (VI);
- savivaldybės įmonė (SI);
- Europos bendrovė (EB);
- Europos kooperatinė bendrovė (EKB);
- Europos ekonominių interesų grupė (EEIG).

Labiausiai paplitusios Lietuvoje klasikinės verslo organizavimo formos – *individualiosios įmonės, ūkinės bendrijos (partnerinės įmonės), akcinės bendrovės* (Scarborough, 2011; Paunksnienė ir kiti, 2011; Ray, 2012).

Individualiosios įmonės – tai neribotos civilinės atsakomybės juridiniai asmenys. Įmonės turtas neatskiriamas nuo savininko turto. Už visus įmonės įsipareigojimus ir už savo veiklą savininkas atsako visu savo turtu.

Pagrindiniai individualiosios įmonės privalumai:

- steigimo ir likvidavimo paprastumas;
- visas pelnas atitenka savininkui;
- paprasta apskaitos sistema;
- palankios sąlygos savininko iniciatyvai ir kūrybiškumui reikštis.

Pagrindiniai individualiosios įmonės trūkumai:

- įmonės turtas neatskirtas nuo savininko asmeninio turto, todėl savininkas atsako visu savo ar šeimos turtu;
- formuojant įmonės kapitalą, savininkas gali naudoti tik savas arba

skolintas lėšas;

- mažesnės samdomų darbuotojų profesinio mokymo galimybės;
- ribotos galimybės išoriniams finansiniams ištekliams pritraukti, bankai dažnai nepatikimai žiūri į individualių įmonių finansavimą dėl verslo rizikos;
- savininkui mirus, įmonės veikla nutrūksta arba pereina paveldėtojams.

Ūkinės bendrijos (ŪB) – tai kelių fizinių ar juridinių asmenų, taip pat fizinių ir juridinių asmenų jungtinės veiklos sutartimi įsteigta įmonė ūkinei-komercinei veiklai vykdyti, sujungus jų turtą į bendrąją dalinę nuosavybę. Ūkinė bendrija yra neribotos civilinės atsakomybės juridinis asmuo. Ūkinė bendrija gali turėti nuo 2 iki 20 narių.

Ūkinės bendrijos skirstomos į tikrąsias ūkines bendrijas ir komanditines ūkines bendrijas.

Tikroji ūkinė bendrija (TŪB) – tai visiškos turtinės atsakomybės įmonė, įsteigta bendrosios jungtinės veiklos sutartimi, sujungus kelių asmenų turtą į bendrą dalinę nuosavybę. TŪB turtas neatskirtas nuo bendrijos narių turto. Pasitraukus vienam nariui, bendrija nustoja egzistavusi.

Komanditinė ūkinė bendrija (KŪB). Bendriją sudaro įmonės vardu veikiantys tikrieji nariai ir nariai komanditoriai. KŪB tikrieji nariai atsako visu savo turtu, o nariai komanditoriai tik ta dalimi, kurią yra perdavę bendrai veiklai.

Pagrindiniai ūkinių bendrijų privalumai:

- nesunku įsteigti;
- neribotas įstatinio kapitalo dydis;
- galimybė sutelkti didesnes finansines lėšas;
- dėl didesnio narių skaičiaus galima geresnė darbo pasidalijimo specializacija;

- gali būti taikoma supaprastinta apskaita.

Pagrindiniai ūkinių bendrijų trūkumai:

- neribota partnerių turtinė atsakomybė. Tikriesiems nariams būdinga neribota atsakomybė už bendrijos prievoles, o nariai komanditoriai atsako tik tuo turtu, kurį įnešė į bendriją;

- vieno iš partnerių pasitraukimas iš veiklos reiškia bendrijos likvidavimą;
- nesutarimų tarp partnerių tikimybė dėl galimybės atstovauti ūkinei bendrijai;
- sunku pritraukti lėšas investicijoms, nes bankai nepatikliai žiūri į ūkines bendrijas ir nelinkę skolinti didelių sumų.

Akcinė bendrovė – tai ribotos turtinės atsakomybės juridinis asmuo, kurio įstatinis kapitalas, padalytas į dalis, vadinamas akcijomis. Įsigiję tokios bendrovės akcijų fiziniai ir juridiniai asmenys tampa jos akcininkais.

Akcinės bendrovės skirstomos į atvirąsias (viešąsias) bendroves (AB) ir uždąsias akcines bendroves (UAB). Akcinės bendrovės akcijos gali būti tik nematerialios ir platinamos ir parduodamos viešai. Uždąsios akcinės bendrovės akcijos gali būti tiek nematerialios, tiek materialios, jos negali būti platinamos viešai.

Pagrindiniai AB ir UAB privalumai:

- Ribota turtinė atsakomybė. Akcininkas už bendrovės prievolės atsako tik ta turto dalimi, kurią įnešė, apmokėjo už akcijas.
- Verslo tęstinumas. Akcininkui pasitraukus iš verslo, bendrovė tęsia savo veiklą, nes akcijos, gali būti perleistos kitam asmeniui.
- Galimybė pritraukti didelį kapitalą.
- Veiklos efektyvumas. Bendrovę valdo samdomi darbuotojai, kurie yra savo srities profesionalai.
- Sprendimų priėmimo operatyvumas. Bendrovei vadovauja vienas asmuo – bendrovės prezidentas, kuris atsakingas už jos valdymą ir sprendimų priėmimą.

Pagrindiniai AB ir UAB trūkumai:

- Steigimo išlaidos ir sudėtinga registracija. Rengiant bendrovės įstatų, sudarant sutartį, reikalinga teisininkų ir notarų pagalba.
- Informacijos viešumas. AB informacija apie finansinius ir veiklos rezultatus domina investuotojus, todėl ji skelbiama viešai. Tokią informaciją gali panaudoti konkurentai savo tikslams.

- Apskaitos vedimo sudėtingumas.
- UAB akcijų pardavimo apribojimai, t. y. akcijos negali būti parduodamos viešai.
- Atstovavimo problema. Vadovai nenori dirbti akcininkams, jeigu nepatenkina savo interesų. Samdomų darbuotojų tikslai ne visuomet sutampa su įmonės akcininkų tikslais.

Klasikinių verslo organizavimo formų pagrindinių charakteristikų palyginimas pateiktas 4 lentelėje.

4 lentelė. **Verslo organizavimo formų palyginimas**

Charakteristika	UAB	AB	IĮ	Ūkinė bendrija
Ribotos civilinės atsakomybės juridinis asmuo	TAIP	TAIP	NE	NE (tikrieji nariai atsako visu turtu)
Minimalus įstatinis kapitalas	10000 LT	150000 LT	NĖRA	NĖRA
Savininkų (akcininkų, dalininkų) skaičius	1–250	NUO 1	1	2–20
Pelnas gali būti skiriamas savininkams	TAIP	TAIP	TAIP	TAIP

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis LR akcinių bendrovių įstatymu (2003); LR individualių įmonių įstatymu (2003); Paunksniene ir kitais, (2011)

Savitomis charakteristikomis pasižymi valstybės ir savivaldybių įmonės (LR valstybės ir savivaldybių įmonių įstatymas, 2003; Paunksnienė ir kiti, 2011).

Valstybės ir savivaldybės įmonė – tai ribotos civilinės atsakomybės viešas juridinis asmuo, kurio visas turtas nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai arba savivaldybei, yra iš valstybės turto įsigyta arba

įstatymų nustatyta tvarka valstybei perduota įmonė. Valstybės įmonės tikslas – tenkinti viešąjį interesą, teikiant paslaugas, gaminant produkciją ar vykdant kitą veiklą. *Istatinį kapitalą*, steigiant valstybės ir savivaldybės įmonę, sudaro dalininkų įnašai, o kapitalo dydis ir dalininkų skaičius yra neribojami. Pagrindinis valstybės ir savivaldybės įmonės valdymo organas yra visuotinis akcininkų susirinkimas ir viešosios įstaigos vadovas. *Pagrindiniai valstybės ir savivaldybės įmonės privalumai:*

- ribota turtinė atsakomybė;
- tenkina viešuosius interesus;
- nuosavybės teisė priklauso Lietuvos valstybei arba vietos savivaldybei;
- mokesčių lengvatos;
- galimybės gauti papildomą paramą iš valstybės.

Pagrindiniai valstybės ir savivaldybės įmonės trūkumai:

- buveinės vieta – įmonė turi būti Lietuvos Respublikoje;
- sudėtinga priimti efektyvius sprendimus (tai reikalauja laiko);
- norėdamos tenkinti viešuosius interesus, šio tipo įmonės susiduria su nemažai apribojimų ir draudimų, įvardytų įstatymuose ir teisės aktuose.

Pagrindiniai valstybės (viešojo) ir privačiojo sektoriaus skirtumai ekonominiu ir kitais aspektais (Diržytė ir kiti, 2010; Morkevičius, 2013):

- darbuotojus ir vadovus, dirbančius viešosiose įstaigose, galima apibūdinti kaip besidominčius politika, įsipareigojusius visuomenei;
- vienas iš veiksmingiausių būdų motyvuoti darbuotojus, dirbančius viešajame sektoriuje, yra leisti jiems pamatyti, kaip jų darbai prisideda prie visos organizacijos tikslų įgyvendinimo;
- darbuotojus, dirbančius viešajame sektoriuje, piniginis atlygis už darbą mažiau motyvuoja nei tuos, kurie dirba privačiajame sektoriuje;
- darbą viešajame sektoriuje renkasi tie darbuotojai, kuriems pinigai nėra itin svarbus dalykas;
- viešajame sektoriuje sprendimų priėmimas labiau reglamentuotas, todėl dažnai trunka ilgiau; privačiajame sektoriuje sprendimai priimami lanksčiau, greičiau, efektyviau;

- noras dalyvauti nustatant ir įgyvendinant viešąją politiką, pilietinės pareigos jausmas, atsidavimas viešajam interesui yra veiksniai, kurie labiausiai motyvuoja rinktis darbą viešajame sektoriuje;
- viešajame sektoriuje griežtai reglamentuota darbo užmokesčio sistema, privačiame ji žymiai lankstesnė;
- darbuotojai ir vadovai, kuriuos motyvuoja stabilumas, viešąsias institucijas renkasi dažniau nei privačias;
- pagrindinis viešojo sektoriaus organizacijų motyvas yra teikti kokybiškas paslaugas, o privataus sektoriaus – pelnas;
- viešojo sektoriaus darbuotojams būdinga dirbti mažiau valandų nei privačiojo sektoriaus;
- viešajame sektoriuje darbuotojų papildomas darbo krūvis mažesnis nei privačiajame sektoriuje.

Apibendrinant šio poskyrio teorinę medžiagą, galima teigti, kad verslas daro esminį poveikį šalies ekonomikos plėtrai, naujų darbo vietų kūrimui, socialiniam stabilumui. Verslo funkcionavimas ir plėtra didžiąja dalimi priklauso nuo verslo tikslų, sąlygų, t. y. šalies ekonomikos sistemos, verslo organizavimo formos. Verslo funkcionavimas ir jo veiklos rezultatai taip pat susiję su užsienio investicijų pritraukimu. Dėl šios priežasties kitas šio leidinio poskyris skiriamas užsienio investicijoms į ekonomikos plėtrą ir jas lemiantiems veiksniams aptarti.

2.4. Užsienio investicijos ir jas lemiantys veiksniai

Mokslinėje literatūroje užsienio investicijos dažnai nagrinėjamos kaip reiškinys, veikiantis ekonomikos plėtrą per kapitalo ir jo kokybės didinimą (Ginevičius, 2005; Tvaronavičienė, Grybaitė, 2007; Pekarskienė, Laskienė, 2012). Užsienio investicijos suprantamos, kaip fizinių ar juridinių asmenų investicijos į kitos šalies ekonomiką. Užsienio investicijos veikia šalių ekonomikos raidą. Šalyse, kuriose naudojamos pasenusios ir nepažangios gamybos technologijos ir kuriose žemas darbo našumas, užsienio kapitalas, investuojamas į gamybos priemones, gali sudaryti sąlygas spartesniam ekonomikos augimui.

Užsienio investicijos skirstomos pagal šiuos požymius (Ginevičius (2005); Tvaronavičienė, Grybaitė (2007); Žilinskė (2010); Denisia (2010):

- investavimo laikotarpį – *ilgalaikės ir trumpalaikės* investicijos.

Ilgalaikės investicijos – tai kapitalo investavimas ilgesniam nei vienu metų laikotarpiui.

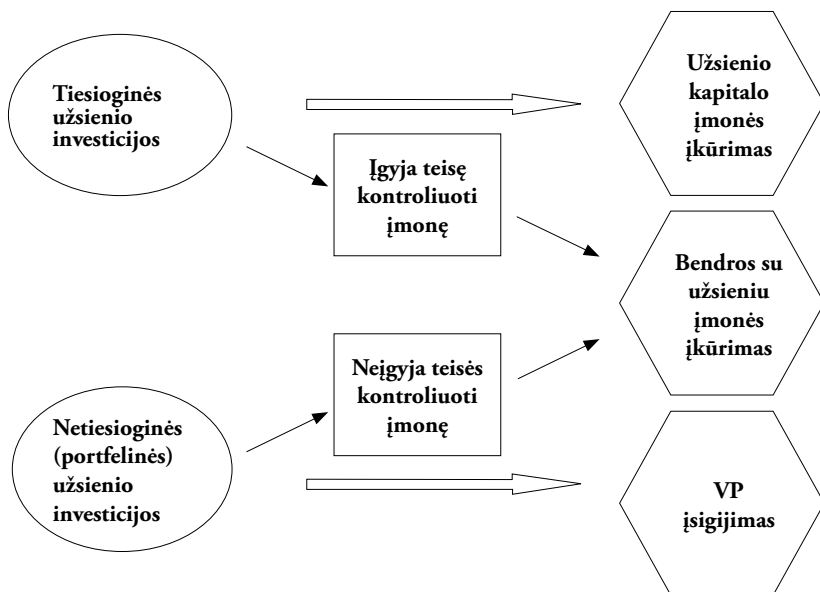
Trumpalaikės investicijos – tai kapitalo investavimas trumpesniam nei vienu metų laikotarpiui.

- dalyvavimą investuojant – *tiesioginės ir netiesioginės* užsienio investicijos (3 pav.).

Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) – tai kapitalo investavimas į užsienio šalį, siekiant užmegzti ilgalaikius verslo santykius. Jų pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir įmonės. Tiesioginės užsienio investicijos suteikia investuotojui galimybę kontroliuoti arba daryti nemažą įtaką, kuriant bendrovės strategiją ir ją valdant. Tiesioginis investavimas dažnai yra susijęs ir su žinių ir technologijų perdavimu.

Tiesiogines užsienio investicijas sudaro:

- tiesioginiam užsienio investuotojui tenkanti įmonės nuosavo kapitalo dalis;
- reinvesticijos – tiesiogiai užsienio investuotojui priklausanti, bet dividendų forma nepaskirstyta, o įmonėje likusi pelno dalis;
- tiesioginio užsienio investuotojo įmonei suteiktos ilgalaikės ir trumpalaikės paskolos;
- kitas įmonės kapitalas – tai tiesioginio užsienio investuotojo ir investicinės įmonės prekybos skolos, priskaičiuoti, bet neišmokėti dividendai, privilegijuotosios dalyvavimo teisių akcijos, nesuteikiančios teisių į turtą, likviduojant įmonę, palūkanos už paskolas.

3 pav. Užsienio investicijų rūšys

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Ginevičių (2005); Tvaronavičienę, Grybaitę (2007); Pekarskienę, Laskienę (2012)

Netiesioginės užsienio investicijos – investavimas per įgaliotus asmenis ar finansų institucijas, investuotojui nesuteikiant galimybės kontroliuoti arba daryti reikšmingos įtakos ūkio subjektui. Užsienio investuotojas turi mažiau nei 10 % balsavimo teisių. Netiesioginės užsienio investicijos dažnai apima akcijų ar obligacijų pirkimą per vertybinių popierių biržą, tačiau nedalyvauja valdant verslą. Jos vadinamos portfelinėmis investicijomis ir šalies ekonomikos plėtrą veikia netiesiogiai. Jei netiesioginio investuotojo netenkina įmonės veiklos rezultatai, jis paprastai parduoda savo turimas akcijas ar obligacijas. Netiesiogines užsienio investicijas lemia ne tik šalies investicinis patrauklumas, bet ir vertybinių popierių rinka, jos aktyvumas, plėtros perspektyvos.

Moksliniuose šaltiniuose (Tvaronavičienė, Grybaitė, 2007; Žilinskė,

2010; Denisia, 2010) dominuoja teigiamas užsienio investicijų poveikis ekonomikos plėtrai, tačiau mokslininkai pastebi ir neigiamą investicijų poveikį.

Teigiamas užsienio investicijų poveikis ekonomikos plėtrai:

- Didinamas BVP.
- Įgyvendinamos naujos verslo (vadybos) idėjos. Naujos idėjos išstumia senąsias, kurios buvo išsisknijusios vietinėse įmonėse. Tai sudaro prielaidas įmonės plėtrai ateityje.
- Kuriamos naujos darbo vietos. Užsienio kapitalo įmonių plėtra siejama su kvalifikuotos darbo jėgos ir tam tikrų sričių profesionalių specialistų paklausa. Tiesioginės užsienio investicijos daro teigiamą poveikį darbo jėgos rinkai, mažindamos nedarbo lygį šalyje.
- Diegiamos ir pritaikomos naujausios technologijos ir žinios. Tyrimai rodo, kad TUI sudaro prielaidas naujesnėms ir modernesnėms technologijoms diegti, pritaikyti vadybos ir verslo modelius rinkai.
- Keliami darbuotojų kvalifikacija. Užsienio kompanijų veiklos patirtis rodo, kad jos, turėdamos didesnes finansines galimybes nei vietinės įmonės, linkusios investuoti į savo darbuotojų kvalifikaciją, žinias, gebėjimų tobulinimą.
- Perduodama patirtis. Didžiosios užsienio kompanijos perduoda sukauptas žinias, patirtį buvusioms vietinėms įmonėms.
- Didinamas veiklos produktyvumas. Užsienio kapitalo pritraukimas sudaro galimybes optimizuoti ir pertvarkyti gamybos ar paslaugų teikimo procesą.
- Didinamas eksportas ir skatinama konkurencija. Užsienio kompanijos dažnai turi išvystytą pardavimų tinklą tarptautinėse rinkose, susipažinusios su vartotojų poreikiais, interesais, kultūriniais skirtumais. Taip pat turi daugiau galimybių gaminti ir parduoti produkciją už santykinai žemesnę kainą. Visa tai didina produkcijos konkurencingumą tarptautinėse rinkose.

Neigiamas užsienio investicijų poveikis ekonomikos plėtrai:

- Pelno išvežimas į užsienį. Dažnai pelnas dividendų pavidalu išvežamas į užsienį, nereinvestuojant jo į tolesnę įmonių plėtrą.

- Ribojamos vietinių įmonių veiklos galimybės. Užsienio kompanija gali dominuoti rinkoje ir vietinėms įmonėms sudaryti barjerus veiklos plėtrai ar įėjimui į rinką.

- Technologinė priklausomybė nuo užsienio subjekto.
- Gali sukelti chroniškus valstybės mokėjimų balanso sutrikimus.
- Galimas užsienio kompanijų kišimasis į teisinę aplinką.

Užsienio investicijos turi tiek teigiamų, tiek neigiamų bruožų, tačiau visuotinai pripažįstama, kad teigiami nusveria neigiamus. Todėl dauguma mažiau ekonomiškai išsivysčiusių šalių deda visas pastangas pritraukti užsienio investicijas. Svarbiausias vaidmuo tenka ne užsienio investicijų mastui, o šaliai, į kurią investuojama ir kaip ji pasinaudoja tomis investicijas. Užsienio investicijos yra vienas iš pagrindinių ekonominės integracijos į pasaulinę rinką rodiklių ir šalies saugumo ir stabilumo garantų. Siekiant paskatinti užsienio investicijų augimą, būtina sudaryti kuo palankesnes sąlygas esamiems investuotojams ir patraukliomis sąlygomis paskatinti naujas investicijas. Mokslinėje literatūroje išskiriami šie *užsienio investicijas skatinantys veiksniai* (Ginevičius, 2005; Tvaronavičienė, Grybaitė, 2007; Denisia, 2010; Pekarskienė, Laskienė, 2012):

- Kaštų veiksniai (pigesnė darbo jėga, žemesni kapitalo kaštai, pigesnės žaliavos).

- Investicinio klimato veiksniai (šalies geografinė padėtis, kvalifikuota darbo jėga, palanki mokesčių sistema, ekonominės sąlygos, palanki verslo aplinka ir kita).

- Šalies stabilumo veiksniai (stabili pinigų ir bankų sistema, politinis stabilumas ir kt).

- Rinkos veiksniai (didelė ir moki vidaus rinką, naujų rinkų įsisavinimas sudaro prielaidas veiklos pelningumo augimui ateityje ir kita).

- Įmonių veiklos išskirtinumas (labiau domimasi įmonėmis, kurios pasižymi veiklos specifškumu, palyginus su kitomis veikiančiomis kompanijomis).

- Aplinkosauginiai / ekologiniai veiksniai.

Be aukščiau išvardytų veiksnių, ypatingas vaidmuo, pritraukiant už-

sienio investicijas, tenka *finansų rinkų integracijai*. Finansų rinkų integracija sudarė sąlygas užsienio kapitalo judėjimui, pagreitino koncentracijos procesų eigą, padidino užsienio įmonių veiklos efektyvumą. Užsienio įmonės, disponuodamos didesniais finansiniais ištekliais, turėdamos priėjimą prie tarptautinių pinigų ir kapitalo rinkų, gavo geresnes sąlygas savo potencialioms galimybėms išnaudoti. Daugelis atliktų empirinių tyrimų paaiškina, kodėl užsienio bankai ar verslo įmonės tam tikroje veiklos stadijoje pradeda investuoti į užsienio rinkas, kodėl jos taip elgiasi ir kokie tokios veiklos rezultatai. Pačius bendriausius samprotavimus, kodėl įmonės nusprendžia investuoti į užsienio rinkas ir kodėl jos teikia prioritetus tiesioginėms užsienio investicijoms, pateikė Dunningas (1995) ir sudarė ekonomikos modelį. Šis modelis nusako dviejų veiksnių – vietos ir nuosavybės – teikiamus privalumus, tačiau minėtos sąlygos pačios savaime nėra laikomos labai reikšmingos tiesioginėms užsienio investicijoms. Jos turi būti papildomos šalies kultūros ir elgsenos ar kitais aspektais, kurie padėtų geriau pasinaudoti tokių sąlygų teikiamais privalumais. Vėliau *Dunningo teorija* buvo papildyta *išteklių ir evoliucijos modeliu*, kur pagrindinis dėmesys skiriamas įmonių, siekiančių gauti kitų įmonių kapitalo ar įsteigti padalinį užsienyje, galimybėms, kurios išryškėja ne iš karto, o per ilgą laiką.

Šiaurės rinkų liberalizavimo modelis nagrinėja, kokios įmonės daugiausia investuoja į užsienio rinkas ir kokį investavimo būdą jos pasirenka. Modelis iš dalies atsako į klausimą, kodėl liberalizavimo ir integracijos procesai vienose veiklos srityse pasireiškia anksčiau negu kitose. Rinkų integracijos procesas paprastai prasideda nuo eksporto ir tik vėliau, kai įmonė įgyja patirties tarptautinėje rinkoje, pereinama prie sudėtingesnių formų: patronuojamųjų įmonių ar filialų steigimo, dalyvavimo, formuojant kitos įmonės kapitalą ar pan. Plėsdamos savo veiklą tarptautinėse rinkose, įmonės dažniausiai prioritetą teikia investicijoms į augančio potencialo rinkas. Tokiu būdu įmonių veiklos diversifikavimas leidžia sumažinti jų veiklos riziką ir suteikia galimybes pasiekti didesnę pelningumą ir sukurti pridėtinę vertę akcininkams.

Užsienio rinkos pasirinkimo etapai pavaizduoti 5 lentelėje.

5 lentelė. Užsienio investicijų etapai

Etapai
1 etapas – užsienio investicijų ir prekybos poreikių įvertinimas
2 etapas – teisinių ir politinių veiksnių įvertinimas
3 etapas – ekonominių ir finansinių sąlygų įvertinimas
4 etapas – ekologinių ir geografinių veiksnių įvertinimas
5 etapas – demografinių sąlygų įvertinimas
6 etapas – moklo pažangos ir techninių naujovių įvertinimas
7 etapas – sociokultūrinių veiksnių įvertinimas
8 etapas – konkurencinių jėgų įvertinimas
9 etapas – asmeninis vizitas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Langviniene ir kitais, 2010

Toliau pateiksime trumpas užsienio investicijų proceso etapų charakteristikas.

1 etapas. Kompanija, siekianti investuoti tarptautinėse rinkose, pirmiausia turi įvertinti užsienio investicijų poreikį. Investuotojas turi įvertinti užsienio rinkos potencialą. Įmonių skverbimasis į tarptautinę rinką yra tęstinis procesas, susijęs su konkurencijos didėjimu. Siekiant išlaikyti konkurenciją tarptautinėje rinkoje, reikalinga įvertinti išorinių išteklių, mažinančių produkcijos kainą ar kitaip didinančių produkto konkurencingumą, galimybes.

2 etapas. Teisinių ir politinių veiksnių įvertinimas gali paskatinti užsienio investuotoją atsisakyti investicijų į užsienio rinką arba atvirkščiai. Užsienio investuotojui svarbu įvertinti įėjimo į kitas rinkas galimybes, taip pat pelno persiuntimo į savo šalį sąlygas ir kitus veiksnius (mokesčių sistema, saugumas, kainų kontrolė ir kita). Įėjimo į užsienio rinką galimybės gali būti tiek tinkamos, tiek netinkamos, priklausomai nuo užsienio investuotojo ketinimų. Užsienio investuotojas turi detaliai išanalizuoti politinius ir teisinius rinkos aspektus ir įvertinti naujo verslo galimybes minėtomis sąlygomis.

3 etapas. Ekonominių ir finansinių sąlygų užsienio rinkoje įvertinimas susijęs su tos šalies, į kurią ketinama investuoti ekonomikos rodiklių vertinimu (BVP, infliacijos lygis šalyje, nedarbo lygis, vartotojų perkamoji galia, paklausa ir pasiūla, investicijų grąžos normos ir kita) ir finansinių sąlygų analize (palūkanų norma, galimybė gauti kreditą, pervedimų rizika, valiutos konvertavimo rizika ir kita).

4 etapas. Ekologinių ir geografinių veiksnių įvertinimas – tai įvairių fizinių jėgų, tokių kaip klimatas, topografija ar natūralūs gamtiniai išteklių, analizė.

5 etapas. Demografinė aplinka tarptautinį verslą riboja dviem pagrindiniais aspektais – *galimais vartotojais ir potencialia darbo jėga*. Galimi vartotojai apibūdinami, remiantis tam tikromis demografinėmis charakteristikomis:

- gyvenimo trukmės vidurkis;
- amžiaus vidurkis;
- išsilavinimo ir raštingumo lygis;
- socialiniai sluoksniai;
- kita.

Potencialios darbo jėgos įvertinimo pagrindinės charakteristikos:

- tarpkultūriniai skirtumai;
- atlyginimų dydžiai ir kitos socialinės garantijos;
- kvalifikuotos darbo jėgos pasiūla.

6 etapas. Tai ypač aktuali rinkos atrankos analizės sritis, jeigu ketinama investuoti į aukšto pajamų lygio šalis. Paprastai užsienio investicijos orientuojamos į sąlygiškai žemesnio ekonomikos lygio šalis. Daug lengviau parduoti prekes ir paslaugas šalyse, kurios nepranoksta užsienio investuotojo šalies savo technologijų naujovėmis. Investuotojas turi įvertinti ir tai, kad mažų pajamų šalyse reikės daug pastangų, norint parduoti labai kokybišką ir brangią prekę ar paslaugą.

7 etapas. Kultūrų skirtumai turi įtakos maisto ir kitų produktų vartojimo pokyčiams. Būtina atsižvelgti ne tik į technines prekęs savybes, bet ir į konkrečios kultūros mėgstamas spalvas, produktų pavadinimus, kurie kita kalba gali sukelti nepageidaujamą reakciją, vietinės rinkos požiū-

rį į užsienio produkciją ir kitus veiksnius.

8 etapas. Šiame etape užsienio investuotojui labai svarbu įvertinti šias konkurencines sąlygas:

- rinkos pasidalijimą ir galimas nišas;
- konkurentų skaičių ir jų finansines galimybes;
- konkurentų rinkodaros strategijas;
- konkurentų gaminamos produkcijos kokybės lygį;
- konkurentų produkcijos paskirstymo kanalus;
- konkurentų vykdomą kainų politiką.

Užsienio investuotojai gali atsisakyti investuoti tose šalyse, kuriose egzistuoja stipri konkurencija, neleidianti veikti pelningai, arba gali priimti sprendimą panaudoti konkurentų naudojamą rinkos strategiją ir stengtis patiems užimti jų pozicijas.

9 etapas. Užsienio investuotojas turi apsilankyti tose šalyse, kurios po visų vertinimo etapų laikomos perspektyviomis.

Apibendrinant galima teigti, kad užsienio investicijos daro poveikį ekonomikos plėtrai per kapitalo judėjimą, pritraukimą, jo kokybės gerinimą, mokslinę pažangą, patirties perdavimą ir kitus veiksnius. Tik detalai išanalizavę ir įvertinę rinkas ir jų potencialias galimybes, užsienio investuotojai gali numatyti tolesnius savo veiksmus, atsižvelgdami į besikeičiančią situaciją verslo aplinkoje, ir parengti įėjimo į užsienio rinką strategiją. Užsienio investicijos skatina ne tik kapitalo judėjimą tarp valstybių, bet ir prekių ir paslaugų pardavimo ir pirkimo procesą, sudarydamos sąlygas tarptautinei prekybai.

Kitame poskyryje aptariamas tarptautinės prekybos vaidmuo ekonomikos plėtrai.

2.5. Tarptautinė prekyba ir prekybos politikos priemonės

Mokslininkų darbuose (Temiz, Gokmen, 2010; Olney, 2011; Slavin, 2011; Sadorsky, 2012; Tekin, 2012) tarptautinė prekyba dažnai įvardijama ir nagrinėjama kaip ilgalaikės ekonomikos plėtros pagrindas. *Tarptautinė prekyba* – tai pardavimo ir pirkimo procesas, vykstantis

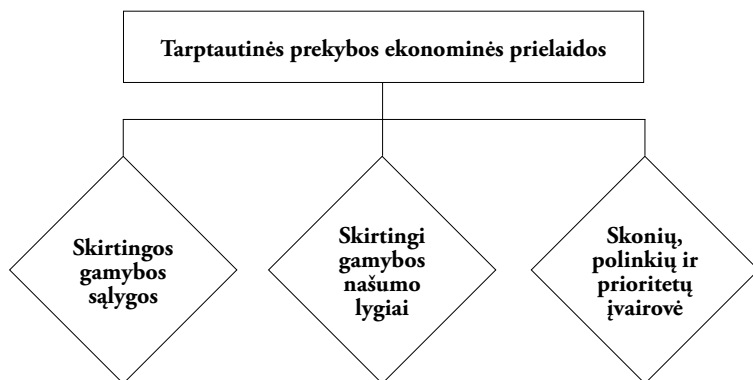

tarp įvairių šalių pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų. Tai įvairių šalių apsi-keitimas prekėmis ir paslaugomis. Tarptautinės prekybos pagrindą suda-ro specializacija ir mainai. Dėl tarptautinės prekybos šalys gali speciali-zuotis, didinti darbo našumą, plėsti gamybą. Šis poskyris skirtas aptar-ti tarptautinės prekybos bruožams, ekonominėms prielaidoms, naudai, politikos formoms ir priemonėms.

Pagrindiniai tarptautinės prekybos bruožai (Makroekonomika, 2008; Bernatonytė, 2011; Olney, 2011; Slavina, 2011):

- tarptautinė prekyba vyksta tarp dviejų ar daugiau valstybių;
- naudojama įvairi valiuta, kuriai būdingi kursų svyravimai.

Tarptautinės prekybos ekonominės prielaidos pateiktos 4 pav.

4 pav. **Tarptautinės prekybos ekonominės prielaidos**

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Makroekonomika (2008); Bernatonyte (2011); Olney, (2011)

Skirtingos gamybos sąlygos. Dėl gamtos, klimato ir apsirūpinimo iš-tekliais skirtumų, šalys gamina skirtingas prekes ir teikia skirtingas pas-laugas.

Skirtingi gamybos našumo lygiai. Šalims būdingi skirtingi gamybos kaštai, kuriuos sudaro skirtingos technologijos, darbo jėgos kaina, trans-porto išlaidos ir kita. Šalys daugiausia eksportuoja produkciją, kurią ša-

lies viduje galima pagaminti už santykinai žemą kainą, o importuoja tai, ką įsigyti pasaulinėje rinkoje galima pigiau negu patiems pasigaminti. Tarptautinė prekyba remiasi specializacija, t. y. gamina tai, kas tinkamiausia kiekvienai šaliai.

Skonių, polinkių ir prioritetų įvairovė. Sąlygas tarptautinei prekybai sudaro šalių skonių, polinkių ir prioritetų skirtumai. Dėl minėtosios prielaidos skonių, polinkių ir prioritetų įvairovė būtų ir tada, jei visose šalyse gamybos sąlygos būtų vienodos.

Tarptautinės prekybos nauda (Makroekonomika, 2008; Olney, 2011; McConnell, 2012; Marrewijk, 2012):

- *Konkurencijos padidėjimas.* Tarptautinė prekyba didina konkurenciją vietinėje rinkoje, taip pat užkerta kelią egzistuojančių monopolijų tolesnei plėtrai.

- *Pagamintų produktų gausa ir įvairovė.* Tarptautinė prekyba sudaro sąlygas naujų prekių ir paslaugų pasiūlai. Didėja konkurencija ne tik tarp įmonių, bet ir tarp atskirų produktų, paslaugų grupių.

- *Masto ekonomija.* Pasireiškia vidutinių gamybos kaštų sumažėjimu, sąlygojama gamybos apimties padidėjimo. Laisvoji prekyba suteikia galimybes gamintojui pardavinėti prekes ne tik vietinėje rinkoje, bet ir užsienyje. Dėl šios priežasties didėja gamybos apimtis ir mažėja vieno produkto savikaina.

- *Lyginamasis pranašumas.* Jis atsiranda, jei šalis prekę ar paslaugą gali pagaminti santykinai pigiau (mažesniais kaštais) negu jos konkurentai. Lyginamąjį pranašumą lemia darbuotojų kvalifikacija, išteklių panaudojimas, technologijų panaudojimas gamybos procese ir kiti veiksniai.

Tarptautinė prekyba pasireiškia įvairiomis politikos formomis, kurias aptariamos toliau.

Tarptautinės prekybos politikos formos (Makroekonomika, 2008; Olney, 2011; Slavin, 2011; Marrewijk, 2012; Cowen, Tabarrok, 2013):

Laisvoji prekyba – valstybės ekonominė politika, kai be jokių muitų mokesčių ir suvaržymų visos šalys naudojasi tarptautinio teritorinio gamybos specializavimo pranašumais. Laisvoji prekyba skatina konkuren-

ciją, suteikia vartotojams daugiau pasirinkimo galimybių, sukuria prekių ir paslaugų gausą ir įvairovę, sąlygoja našesnę gamybą ir sudaro sąlygas veiksmingiau paskirstyti išteklius. Dėl šių priežasčių laisvoji prekyba teikia šalims ekonominę naudą, padeda pasiekti aukštesnį materialinės gerovės lygį ir skatina šalies ekonomikos plėtrą.

Protekcionizmas – valstybės ekonominė politika, vykdoma siekiant apsaugoti nacionalinę ekonomiką nuo kitų šalių konkurencijos. Vykdamas protekcionizmo politiką, eksporto muitai mažinami arba jų atsisakoma, o importo didinami.

Dempingas – prekių pardavimas užsienio rinkose mažesnėmis negu vidaus ar pasaulinės rinkos kainomis, kartais net mažesnėmis už gamybos kaštus. Dempingo politika dažniausiai vykdoma, siekiant išgalėti užsienio rinkose, išplėsti gamybą ar realizuoti produkcijos perteklių.

Embargas – draudimas išvežti iš šalies arba įvežti į šalį prekes, auksą ar vertybinius popierius. Embargas dažniausiai taikomas dėl politinių, sveikatos apsaugos ar moralinių priežasčių.

Tarptautinės prekybos politikos priemonės (Makroekonomika, 2008; Olney, 2011; Slavin, 2011; McConnell, 2012).

Muitai – tai tarptautinės prekybos apribojimų priemonė. Juos moka importuotojas. Nustačius muitus, tiesiogiai apribojama užsienio gamintojų veikla. Ekonomistai įžvelgia teigiamus ir neigiamus muitų aspektus. Teigiamas muitų poveikis ekonomikai: stiprina vidaus gamybos konkurencingumą, padeda sumažinti nedarbą, leidžia plėstis naujoms šakoms, laikinai apsaugant naujas vietines įmones nuo užsienio gamintojų konkurencijos; apsaugo nuo pigesnės užsienio darbo jėgos, kartais apriboja prabangos prekių vartojimą ir pan. Neigiamas muitų poveikis ekonomikai – trukdo judėti prekių srautui, nukenčia vartotojai, nes jie moka už produkciją brangiau, mažina vartojimą ir kita.

Eksporto subsidijos – tai vyriausybės piniginių išmokos ūkio subjektams, eksportuojantiems savo produkciją į užsienį. Bendrąja prasme subsidijos eikvoja valstybės pajamas, o muitai – gausina.

Eksporto kvota – tai vyriausybės nustatyta didžiausia leidžiama produkcijos eksporto apimtis. Nustatydamas eksporto kvotas, vyriausybė

siekia didinti eksportuojamų prekių kainas, kad mažiau jų būtų išvežama į kitas šalis, aprūpinti vartotojus prekių atsargomis.

Importo kvota – tai vyriausybės nustatyta didžiausia leidžiama produkcijos importo apimtis. Importo kvotomis vyriausybė siekia apsaugoti vidaus rinką nuo konkurencijos, kontroliuoti prekių judėjimą, palaikyti kainų stabilumą, ekonomiškiau naudoti užsienio valiutą ir pan.

Netarifiniai apribojimai – tai administracinis prekybos reguliavimas, kai ekonominiai metodai pasirodo esantys nepakankamai efektyvūs. Netarifiniams apribojimams priklauso draudimai įvežti prekes, siekiant apsaugoti šalies ekonomiką nuo užsienio konkurencijos, techniniai ir specialūs reikalavimai (sanitarijos ir higienos normos, standartai), siekiant apsaugoti šalies rinką nuo prastos kokybės prekių, specialieji leidimai atlikti prekybos operacijas (eksportą ir importą).

Šalies ekonomikos plėtra, jos augimo perspektyvos mokslininkų darbuose (Temiz, Gokmen, 2010; Meilienė, Snieška, 2010; Sadorsky, 2012; Tekin, 2012) dažnai siejamos su eksporto galimybėmis ir šalies konkurencingumu. Užsienio prekyba šaliai atveria daugiau galimybių produkcijai ir paslaugoms realizuoti, galimybes pasinaudoti pigesniais darbo ir kapitalo ištekliais, pažangesne technologija, idėjomis, tačiau taip pat įpareigoja prisiimti didesnę konkurencinę ir investicinę rizikas. Eksportuojamų prekių konkurencingumas susijęs su šalies gebėjimu konkuruoti užsienio rinkose, užtikrinti ekonominį augimą ir užimtumą. Eksporto augimas padidina šalies gaminamos produkcijos apimtį. Tai lemia realios ekonominės vertės padidėjimą. Taip pat eksporto plėtra aprūpina valstybę užsienio valiuta, supaprastina bendradarbiavimą tarp šalių, didėja aukštos kvalifikacijos ir specializacijos darbo jėgos paklausa, o tai skatina tobulinti darbo įgūdžius, masto ekonomiką ir produktyvumą. Eksportas yra vienas pagrindinių BVP augimo komponentų. Moksliniai tyrimai (Konya, 2006; Temiz, Gokmen, 2010; Sadorsky, 2012; Tekin, 2012) patvirtina reikšmingo ryšio tarp eksporto ir ekonomikos plėtros egzistavimą, tačiau ryšio priežastingumo klausimas išlieka atviru diskusijoms objektu.

Apibendrinant galima teigti, kad tarptautinę prekybą lemia daugelis

veiksnių, kurie veikia įvairiomis kryptimis. Vyriausybės taikomos politikos priemonės tarptautinės prekybos atžvilgiu tolesnę ekonomikos plėtrą gali paveikti tiek teigiama, tiek neigiama linkme. Siekiant užtikrinti tarptautinės prekybos augimą ir ekonomikos tendencingą plėtrą, itin svarbus tampa kompleksinis veiksnių ir priemonių įvertinimas.

2.6. Finansų sistemos įtaka ekonomikos plėtrai

Finansų sistema, o ypač bankininkystės sektorius, yra svarbi šalies ekonomikos grandis. Tik patikima ir saugi finansų sistema užtikrina darnią ekonomikos plėtrą, tikslingai perskirsto išteklius ir prisideda prie ilgalaikių ekonomikos tikslų įgyvendinimo. Šiandien visuotinai pripažįstama ir empiriniais tyrimais pagrįdžiama, kad egzistuoja glaudus finansų sistemos ir ekonomikos plėtros ryšys (Dudzevičiūtė, 2006; Abu-Baden, Abu-Qarn, 2008; Koetter, Wedow, 2010; Kar ir kiti, 2011; Ayadi ir kiti, 2013; Rym ir kiti, 2013; Abdelhafidh, 2013). Iki šiol dar diskutuojama, ar ekonomikos plėtrą lemia finansų sistemos veikla, ar atvirkščiai, t. y. ekonomikos plėtra lemia finansų sektoriaus plėtrą. Finansų sistemos ir ekonomikos plėtros ryšys paaiškinamas tuo, kad šalies finansų sistema ir ekonomikos plėtra veikiama tų pačių susipynusių veiksnių, kurių įtaką galima įvertinti tik kompleksiskai. Bet kuriuo atveju tampa akivaizdu, kad stabili finansų sistema daro teigiamą poveikį ekonomikos augimo greičiui ir jos plėtrai, lygiai taip pat ekonomikos plėtra teigiamai veikia finansų sistemos veiklos mastą.

Toliau šiame poskyryje aptariama *finansų sistemos sudedamosios dalys, finansų tarpininkų funkcijos, finansų rinkų charakteristikos*, taip pat panagrinėsime *finansų sistemos ir ekonomikos plėtros ryšį*, aptarsime pagrindinius *bankininkystės sektoriaus plėtros rodiklius ir Lietuvos banko vaidmenį ekonomikoje*.

Finansų sistema – tai rinkų, asmenų ir organizacijų sistema, kurioje sudaromi finansiniai sandoriai. Priežiūros organai atsakingi už finansų sistemos reguliavimą. Finansų rinkose vyksta lėšų skolinimas ir skolinišasis (Arnold, 2011; Mishkin, 2013; Krugman, 2013).

Finansų sistema sudaro: finansų institucijos, finansų rinkos, finansinių lėšų tiekėjai ir vartotojai (5 pav.). Finansų sistema sėkmingai veikia tik tuo atveju, jei egzistuoja efektyviai veikianti **finansų rinka** – tai finansinio turto kūrimo ir mainų visuma. Ką reiškia efektyvi šalies finansų sistema? Teoriškai efektyvi finansų sistema turi sudaryti įmonėms palankias sąlygas laiku pasiskolinti reikiamus finansinius išteklius, o investuotojams pasiekti adekvačią investicijų grąžą. Efektyvios finansų sistemos veikla siejama su finansinio portfelio rizikos valdymu. *Portfelis* – tai turto ar įsipareigojimų rinkinys.

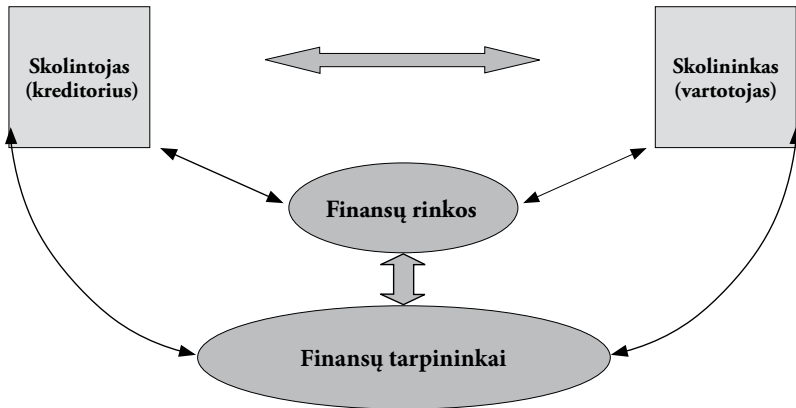
Šiuolaikiniai finansinio portfelio valdymo principai (Arnold, 2011; Mishkin, 2013; Caprio, 2013):

- egzistuoja rizikos ir pajamų ryšys;
- diversifikavimas sumažina portfelio riziką;
- rizika – tai svarbiausias veiksnys, lemiantis portfelio sudarymą.

Pagrindinis finansinės rizikos valdymo būdas – *diversifikavimas*. Tai rizikos paskirstymas arba sumažinimas, sudarant portfelį iš skirtingų investicijų. Diversifikavimas remiasi šiomis prielaidomis:

- viso investicijų portfelio rizika yra mažesnė negu kiekvienos investicijos atskirai;
- portfelis, sudarytas iš įvairių rūšių investicijų, yra mažiau rizikingas negu tas, kurį sudaro vienos rūšies investicijos;
- laipsnis, kuriuo sumažinama viso portfelio rizika, priklauso nuo jo sudedamųjų dalių koreliacijos;
  - žemas ar neigiamas koreliacijos koeficientas tarp atskirų investicijų parodo aukštą portfelio diversifikavimo lygį ir mažą riziką;
  - aukštas ar teigiamas koreliacijos koeficientas tarp atskirų investicijų parodo žemą portfelio diversifikavimo lygį ir didelę riziką.

Finansų rinkose svarbų vaidmenį atlieka finansų institucijos – **finansų tarpininkai**, kurie perskirto lėšas ekonomikoje, t. y. pritraukia lėšas indėlių ar kita forma, investuoja jas, teikia paskolas, taip pat įsigyja vertybinių popierių.

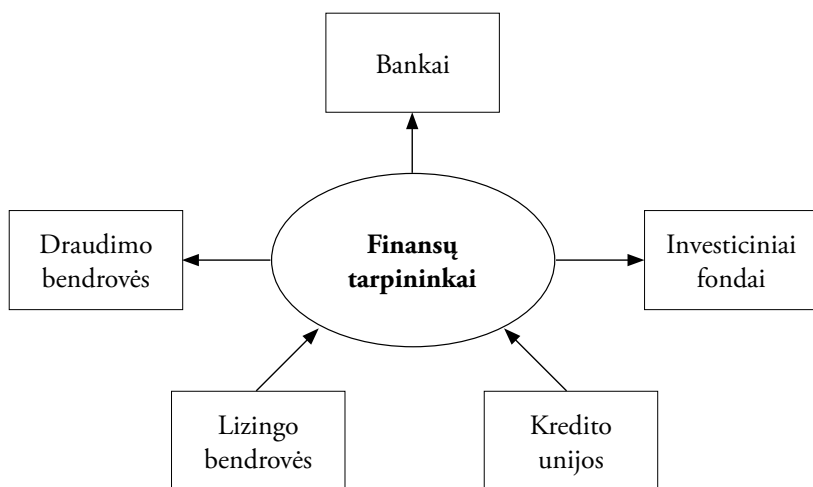
5 pav. **Finansų sistemos sudedamosios dalys**

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Mishkinu (2013), Caprio (2013)

Vieni fiziniai ar juridiniai asmenys gali disponuoti laisvais finansiniais ištekliais, o kitiems jų gali trūkti veiklai plėtoti, investicijoms, branžesniajam turtui išigyti ir pan. Todėl, viena vertus, ekonomiškai tikslinga lėšas skolintis, kita vertus, yra galimybė ir suinteresuotumas jas paskirstyti jų stokojantiems. Nuo finansinių išteklių paskirstymo būdo ir jų panaudojimo efektyvumo dažniausiai priklauso šalies ekonomikos būklė ir žmonių gerovės kilimas. Moksliniai tyrimai rodo, kad efektyviausiai finansinių lėšų paskirstymą organizuoja finansų tarpininkai. Finansų tarpininkai, sukaupe daug lėšų, paverčia jas paskolomis ar investicijomis ir, siekdami finansinės naudos, per lėšų pasiūlos ir paklausos mechanizmą finansų rinkoje tikslingiau paskirsto kapitalą ir suformuoja racionališnius lėšų panaudojimo būdus, sumažindami kredito, investicijų portfelio ir likvidumo riziką. Tokiu būdu didinamas šalies ekonomikos potencialas, skatinama ekonomikos plėtra. Finansų rinkoje, veikiant paklausai ir pasiūlai, finansinių išteklių perskirstymas ir jų panaudojimas per finansų tarpininkus daug efektyvesnis nei tiesioginis jų paskirstymas. Esant sudėtingai finansų rinkos infrastruktūrai ir piniginiams santykiams, fiziniams ar juridiniams asmenims veikti rinkoje individualiai,

be finansų tarpininkų, dažnai sunku ir netgi rizikinga. Finansų tarpininkai, turėdami investicinės veiklos patirties, disponuodami išsamia finansine informacija, turėdami aukštos kvalifikacijos specialistus, gali padėti rinkos dalyviams priimti ekonomiškai pagrįstus ir mažiau rizikingus finansinius sprendimus.

Lietuvoje išskiriamos penkios pagrindinės finansų tarpininkų grupės (6 pav.): 1) bankai, 2) kredito unijos, 3) draudimo bendrovės, 4) lizingo bendrovės ir 5) investiciniai fondai (5 pav.). Pagrindiniai finansų tarpininkai Lietuvoje, kaip ir Europos Sąjungos šalyse – bankai, todėl finansinis tarpininkavimas dažnai tapatinamas su bankininkystės sektoriaus veikla.

6 pav. Pagrindiniai finansų tarpininkai Lietuvoje

Šaltinis: Dudzevičiūtė (2006)

Finansų tarpininkų pagrindinės funkcijos. Kiekviena šalis turi savitą finansų sistemą, kurios veiklą reglamentuoja tos šalies įstatymai. Kai kurios finansų tarpininkų funkcijos atskirose ekonomikose gali skirtis. Dažniausiai išskiriamos žemiau išvardytos finansų tarpininkų funkcijos.

Finansų tarpininkai sukuria *likvidumą* – verslo subjekto galimybę turtą paversti pinigais. Likvidumą apibūdina:

- *Laikas* (greitis, kuriuo turtas paverčiamas pinigais);
- *Rizika* (galimybė, kad turto vertė sumažės);
- *Išlaidos* (tai, kas patiriama atliekant turto keitimą į pinigus).

Analizuojant finansų sistemą, susiduriama ir su *tinkamumo parduoti* (angl. *marketability*) sąvoka, kuri apibūdina, kaip lengvai gali būti parduota finansinė priemonė. Tinkamumas parduoti skiriasi nuo likvidumo, nes likvidumas dar apima ir minimalių nuostolių (arba nuostolių nebuvimo) sąlygą.

Finansų tarpininkai atlieka *finansinių priemonių terminų perkėlimo funkciją* – priima tam tikrų terminų indėlius ir transformuoja juos į skirtingų terminų paskolas. Taip pat jie *perkelia arba sumažina riziką*, atlikdami klientų diversifikavimą *sumažina finansinių sandorių išlaidas*, kurios suprantamos, kaip sugaištas laikas ir išleisti pinigai, sudarant sandorius.

Be minėtųjų funkcijų finansų tarpininkams priskiriamos ir šios (Dudzevičiūtė, 2006; Mishkin, 2013; Caprio, 2013):

- pinigų kūrimas;
- kreditavimas;
- santaupų kaupimas;
- prekybos finansavimas;
- mokėjimai ir atsiskaitymai;
- vertybių saugojimas;
- pasitikėjimo reikalaujančios operacijos (finansų tarpininkai valdo pensijų ir kitus fondus, investuoja finansinius išteklius į pajamas uždirbantį turtą).

Finansų rinkų klasifikavimas. Finansų rinkos klasifikuojamos pagal šiuos tris pagrindinius kriterijus (Caprio, 2013; Mishkin, 2013; Jasienė, 2013):

1. Pagal prekybos būdą:

- *Pirminė rinka* – priklauso priemonės, kuriomis prekiaujama pirmą

kartą.

- *Antrinė rinka* – tai perpardavimo rinka, kurioje investuotojai perka ir parduoda anksčiau išleistas finansines priemones.

2. Pagal pelningumo svyravimą:

- *Fiksuotų palūkanų normų priemonės;*
- *Priemonės, kurių pelningumas priklauso nuo rinkos sąlygų.*

3. Pagal terminą:

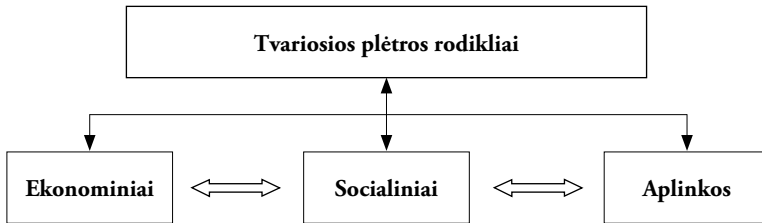
- *Pinigų rinkos* (apima trumpalaikes finansines priemones).
- *Kapitalo rinkos* (ilgalaikes finansines priemones).

Toliau pateiksime trumpas *pinigų ir kapitalo rinkų* charakteristikas.

Pinigų rinka ir jos ypatumai. *Pinigų rinka* – tai rinka, kurioje prekiaujama vertybiniais popieriais (VP), kurių terminas ne ilgesnis kaip 1 metai. Įmonės ir vyriausybės struktūros pinigų rinkoje dalyvauja dviem būdais: 1) jos išleidžia trumpalaikius VP lėšoms padidinti; 2) investuoja laikiną lėšų perteklių į pinigų rinkos VP. Visi pinigų rinkos VP yra paskolos VP, trumpo termino, turintys menką įsipareigojimų nevykdymo riziką, santykinai žemų palūkanų normų, palyginti su kapitalo rinkos VP, tinkami parduoti.

Kapitalo rinka ir jos ypatumai. *Kapitalo rinka* – tai rinka, kurioje perkamos ir parduodamos ilgo termino skolos priemonės ir akcijos. Kapitalo rinkos ypatybės: kapitalo rinkos VP įvairovė didesnė nei pinigų rinkos; visi pinigų rinkos VP yra paskola, o kapitalo rinkos VP susideda iš paskolos ir kapitalo; pinigų rinkos VP terminas yra iki 1 metų, kapitalo rinkos – iki neriboto termino; pinigų rinkos VP mažos rizikos, kapitalo – rizika kinta nuo mažos iki itin didelės; kapitalo rinkos VP pelningumas yra didesnis negu pinigų rinkos VP; kapitalo rinka asocijuojasi su ilgalaikiais investiciniais sprendimais.

Pinigų ir kapitalo rinkų lėšų šrantai pavaizduoti 7 pav.

7 pav. Finansų sistemos lėšų šrantai

Šaltinis: Jasienė (2013, p. 81)

7 pav. rodo ryšius tarp finansų institucijų (tarpininkų), finansų rinkų, lėšų taupytojų ir naudotojų (Jasienė, 2013). Greta ištisinėmis linijomis pavaizduotų tiesioginių finansinių lėšų šrautų, punktyrinėmis linijomis pavaizduoti alternatyvūs ryšiai per vertybinių popierių (VP) šrautus. Lėšų naudotojai išleidžia VP, kuriuos įsigyja lėšų taupytojai per tarpininkus finansų rinkose mainais už gaunamas lėšas. Finansų tarpininkai taip pat gali veikti kaip lėšų naudotojai ir lėšų taupytojai. Pirmuoju atveju finansų tarpininkai gali išleisti VP, siekdami pritraukti finansinius išteklius finansų rinkoje. Antruoju atveju finansų tarpininkai gali įsigyti VP. Taigi, finansų tarpininkai ne tik perskirsto lėšas tarp lėšų taupytojų ir naudotojų, tarp anksčiau išleistų finansinių priemonių pirkėjų ir pardavėjų, bet gali veikti ir kaip emitentas, t. y. naujos VP serijos leidėjas. Finansų sistemoje cirkuliuoja ne tik naujai išleistos finansinės priemonės, bet ir tos, kurios jau buvo anksčiau.

Toliau pateiksime pagrindinius teorinius aspektus finansų sistemos ir ekonomikos plėtros kontekste.

Finansų sistemos ir ekonomikos plėtros ryšio teoriniai aspektai.

Per pastaruosius du dešimtmečius ryšio tarp finansų sistemos ir ekonomikos plėtros nustatymas sukėlė dideles mokslininkų ir finansų ekspertų diskusijas. Šalia gana ilgai vyravusios nuomonės, kad finansų sektoriaus plėtra yra tik ekonomikos plėtros atspindys ir jo paskirtis yra tarpininkauti ūkio subjektų ir fiziniams asmenims taupant ir investuojant, perskirstant lėšas tarp ekonominės veiklos sričių, atsirado kitos nuos-

tatos, kad stabilus ir efektyvus finansinis sektorius gali būti ne tik ekonomikos augimo priežastis, bet ir jos plėtros rezultatas. Šiuolaikiniuose mokslininkų darbuose, nukreiptuose į finansų sistemos ir ekonomikos plėtros tarpusavio priklausomybės tyrimą ir atliktuose įvairiose pasaulio šalyse skirtingais laikotarpiais (Dudzevičiūtė, 2006; Abu-Bader; Abu-Qarn, 2008; Hasan ir kiti, 2009; Koetter; Wedow, 2010; Kar ir kiti, 2011; Salem; Trabelsi, 2012; Abdelhafidh, 2013) tarp finansų sektoriaus ir ekonomikos plėtros ryškėja trys ryšio aspektai: 1) finansų sistemos efektyvi ir stabili veikla skatina ekonomikos augimą ir ūkio plėtrą; 2) ekonomikos plėtra lemia finansų sektoriaus plėtrą ir jo veiklos efektyvumą; 3) ekonominiai ir finansiniai veiksniai tarpusavyje susipynę, daugelis veikia vienu metu, todėl jų poveikio ekonomikos ir finansų sektoriui nustatymas, taip pat ir priežastinio ryšio įvardijimas tampa problemiškas. Didžioji tyrimų dalis atliekama, analizuojant priežastinį ryšį tarp bankininkystės sektoriaus plėtros ir ekonomikos augimo, nes bankų veikla dominuoja daugelio šalių finansų sistemoje.

Lietuvos finansų sistema panaši į kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių sistemas, kurioms būdingas bankų sektoriaus dominavimas. Mūsų šalies bankų turtas sudaro apie 70 proc. BVP arba keturis penktadalius bendro finansų sistemos turto. Tai gana kuklus rodiklis, palyginti su pažengusiomis šalimis, kur finansų sektoriaus aktyvai gali kelis kartus viršyti ekonomikos dydį. Tačiau gyvenimo realijos rodo neabejotiną bankininkystės sektoriaus įtaką ekonomikos augimui ir jos tolesnei plėtrai. Toliau apžvelgiami pagrindiniai bankininkystės sektoriaus plėtros rodikliai.

Bankininkystės sektoriaus plėtros rodikliai. Siekiant įvertinti finansų sektoriaus plėtrą, išsivystymo lygį ir vaidmenį šalies ekonomikai, svarbu įvertinti jo atliekamų funkcijų svarbą, mastą ir efektyvumą. Ekonomistai ir bankininkystės specialistai nėra susitarę dėl bankininkystės sektoriaus plėtros matavimo metodikos. Tokį rodiklį sudėtinga nustatyti net labai išsivysčiusiose ekonomikose, kurios turi ilgalaikes ir patikimas statistinių duomenų bazines. Mokslinėje literatūroje bankininkystės sektoriaus plėtra apibūdinama dažniausiai remiantis dydžio, aktyvumo, efektyvumo ir stabilumo rodikliais (6 lent.).

6 lentelė. **Bankų sektoriaus plėtros rodikliai**

Dydžio ir aktyvumo rodikliai	Efektyvumo rodikliai	Stabilumo rodikliai
Bankų, jų filialų ir skyrių skaičius	Grynoji palūkanų marža (palūkanų pajamų ir palūkanų sąnaudų santykis) / turtas	Kapitalo pakankamumas
Likvidūs įsipareigojimai / BVP		Likvidumas
Paskolos / BVP	Pridėtinės išlaidos / turtas	Neveiksnių paskolos / visas paskolų portfelis
Indėliai / BVP		
Turtas / BVP	Koncentracija rinkoje (trijų didžiausių bankų turtas / visas bankų turtas)	Paskolų pokytis per metus
Pinigų kiekis ekonomikoje (P2)* /BVP		Turto grąža (ROA)
Kapitalizacija / BVP	Pajamų suteikiantis turtas / visas turtas	Paskolos / indėliai

* P2 arba pinigai plačiaja prasme. Tai yra P1 pinigai, kuriuos sudaro pinigai apyvartoje ir indėliai iki pareikalavimo, papildyti kvazipinigais, kuriuos sudaro terminuotieji ir taupomieji indėliai.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Dudzevičiūte (2006); Lakštutienė (2008); Lietuvos banko informacija (2013)

Dydžio ir aktyvumo rodikliai parodo bankininkystės sektoriaus svarbą ir apimtį šalies ekonomikoje. Efektyvumo rodikliai charakterizuoja bankų kaip finansų tarpininkų veiklą. Stabilumo rodikliai atspindi finansų sistemos saugumą ir patikimumą. Šiuos rodiklius stebi, skaičiuoja ir analizuoja Lietuvos bankas, atlikdamas komercinių bankų priežiūros funkciją.

Lietuvos banko (LB) vaidmuo šalies ekonomikoje. Lietuvos banko **tikslas** – palaikyti šalies ekonomikos kainų stabilumą. Įgyvendindamas tikslą, LB atlieka šias pagrindines **funkcijas** (žr.: https://www.lb.lt/lietuvos_banko_funkcijos):

- ***Vertina ir mažina riziką.*** Lietuvos bankas stebi šalies ir užsienio finansų sistemose kylančius rizikos veiksnius, analizuoja šalies bankų veiklą, testavimo nepalankiausiomis sąlygomis metu vertina finansų institucijų ir namų ūkių gebėjimą atlaikyti nepalankius makroekonominės aplinkos sukrėtimus.

- ***Valdo likvidumo riziką.*** Lietuvos bankas stebi šalies komercinių bankų likvidumo valdymą, įvertina likvidžių lėšų poreikį ir turimus finansavimo šaltinius.

- ***Analizuoja rinkas.*** Lietuvos bankas reguliariai atlieka finansų rinkos dalyvių rizikos vertinimo apklausas, pateikia bankų skolinimo sąlygų pokyčių prognozes.

- ***Atlieka rinkos operacijas.*** Lietuvos banko atliekamos pinigų rinkos operacijos, esant nepalankioms rinkos sąlygoms. Taip užtikrinamas finansų sistemos stabilumas.

- ***Prižiūri mokėjimo sistemas.*** Lietuvos bankas yra mokėjimo sistemos operatorius. Mokėjimo nurodymai vykdomi realiu laiku per Lietuvos banke atidarytas atsiskaitomąsias sąskaitas, todėl mokėjimo sistema leidžia jos dalyviams išvengti kredito rizikos.

- ***Palaiiko finansų sistemos stabilumą.*** Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į tai, kad reikšmingą finansų sektoriaus dalį sudaro bankai, 2009 m. finansų sistemos tvarumui užtikrinti priėmė Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymą. Įstatyme numatyta daug veiksmų, skirtų finansų sistemos stabilumui užtikrinti.

Be minėtų funkcijų, Lietuvos bankas taip pat atlieka ***kredito ir mokėjimo, elektroninių pinigų įstaigų, draudimo rinkos dalyvių, finansinių priemonių rinkų priežiūrą.***

Kredito ir mokėjimo įstaigų priežiūra. Lietuvos bankas atlieka kredito ir mokėjimo įstaigų finansinės būklės analizę, vertina jų veiklą, stebi, kaip vykdomi veiklos riziką ribojantys normatyvai, analizuoja kredito ir mokėjimo įstaigų sistemos veiklos rodiklius. Kredito įstaigų priežiūros tikslas – stebėti, ar kredito įstaigos vykdo įstatymų ir Lietuvos banko teisės aktų nustatytus reikalavimus ir atitinka tarptautinius aps-

kaitos standartus. Lietuvos bankas komerciniams bankams yra nustatęs visuomenei skelbiamos informacijos reikalavimus. Tokia informacija padeda komercinių bankų klientams, investuotojams ir kitiems suinteresuotiems asmenims geriau įvertinti banko veiklos rezultatus, jo atliekamas operacijas ir banke vykstančius rizikos valdymo procesus. Didesnis skaidrumas taip pat skatina komercinius bankus tiksliau vertinti ir kontroliuoti prisiimamą riziką (žr.: http://www.lb.lt/apie_prieziurine_veikla).

Mokėjimo įstaigų priežiūra. Lietuvos bankas atlieka mokėjimo įstaigų teikiamų mokėjimo paslaugų ir su jomis susijusių papildomų paslaugų dokumentinę priežiūrą, inspektuoja, rengia teisės aktus, reglamentuojančius mokėjimo įstaigų veiklos, rizikos valdymo ir kitus reikalavimus. Mokėjimo įstaiga – mokėjimo paslaugas teikiantis ūkio subjektas, kuris nėra kredito ar elektroninių pinigų įstaiga, negali priimti indėlių ar kitų gražintinų lėšų iš neprofesionalių rinkos dalyvių ir leisti elektroninių pinigų. Mokėjimo įstaigos, be mokėjimo paslaugų, turi teisę teikti su šiomis paslaugomis susijusias papildomas paslaugas, taip pat leidžiama joms vykdyti kitą su mokėjimo paslaugomis nesusijusią veiklą (žr.: http://www.lb.lt/apie_prieziurine_veikla).

Elektroninių pinigų įstaigų priežiūra. Lietuvos bankas atlieka elektroninių pinigų įstaigų dokumentų priežiūrą, inspektuoja jų veiklą, rengia teisės aktus, reglamentuojančius elektroninių pinigų įstaigų veiklos, rizikos valdymo, vidaus kontrolės ir kitus reikalavimus, analizuoja jų finansinę veiklą, nagrinėja vartotojų ir elektroninių pinigų įstaigų tarpusavio ginčus ir teikia rekomendacijas. *Elektroninių pinigų įstaiga* – akcinė bendrovė ar uždaroji akcinė bendrovė, kuriai išduota licencija leisti elektroninius pinigus. *Elektroniniai pinigai* – elektroninių pinigų leidėjams gavus piniginių lėšų iš fizinių ar juridinių asmenų į apyvartą išleidžiama piniginė vertė, išreikšta kaip reikalavimas jos leidėjui, laikoma elektroninėse laikmenose, skirta mokėjimo operacijoms atlikti ir yra priimama asmenų, kurie nėra tų elektroninių pinigų leidėjai (prekių pardavėjų ir paslaugų teikėjų) (žr.: http://www.lb.lt/apie_prieziuri).

ne_veikla).

Draudimo rinkos dalyvių priežiūra. Lietuvos bankas kontroliuoja, ar draudikai ir draudimo tarpininkai vykdo teisės aktų, reglamentuojančių jų veiklą, reikalavimus. Priežiūra atliekama analizuojant draudimo rinkos dalyvių finansinių ir statistinių ataskaitų duomenis ir kitą priežiūros institucijai pateikiamą informaciją, taip pat inspektuojant įmones (žr.: http://www.lb.lt/apie_prieziurine_veikla).

Finansinių priemonių rinkų priežiūra. Lietuvos bankas išduoda licencijas ir leidimus finansinių priemonių rinkos dalyviams, stabdo ir panaikina jų galiojimą, stebi ir kontroliuoja, kad rinkos dalyviai veiktų stabiliai, prižiūri, kad laikytųsi sąžiningos prekybos taisyklių. *Finansinių priemonių rinkos dalyviai* – tai finansų maklerio įmonės, valdymo įmonės, investicinės bendrovės, investicines paslaugas teikiantys bankai, reguliuojamos rinkos ir jų nariai, Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas (žr.: http://www.lb.lt/apie_prieziurine_veikla).

Siekdamas sudaryti kuo palankesnes sąlygas ekonomikos plėtrai, Lietuvos bankas užtikrina prižiūrimų įstaigų, rinkos dalyvių reguliavimo kokybę, jų veiklos skaidrumą ir teisinį aiškumą. Lietuvos bankas teikia pasiūlymus dėl valstybės ekonominės politikos, skatinančios finansinių paslaugų rinkų plėtrą, formavimo, teikia informaciją apie finansų sistemos dalyvių veikimo principus ir imasi kitų priemonių su finansų sistemos veikla susijusiems teisės aktams įgyvendinti.

Apibendrinant šiame poskyryje nagrinėtus teorinius aspektus, galima teigti, kad stabiliai funkcionuojanti finansų sistema, pasižyminti efektyviai veikiančiais finansų tarpininkais ir likvidžiomis finansų rinkomis gali būti ne tik ekonomikos augimo priežastis, bet ir jos plėtros rezultatas. Nepaisant to, kad priežastinis finansų sistemos ir ekonomikos plėtros ryšys tebėra mokslinių diskusijų objektas, bet kuriuo atveju tampa akivaizdu, kad stabili finansų sistema daro teigiamą poveikį ekonomikos augimui ir plėtrai, lygiai taip pat ekonomikos augimas teigiamai veikia finansų sistemos veiklos apimtį.

Kartojimo klausimai

- Kokių būdu ekonomikos sistema gali skatinti arba trukdyti ekonomikos plėtrai? Atsakymą pagrįskite pavyzdžiais.
- Kokie pagrindiniai rinkos ekonomikos bruožai ir kaip jie susiję su ekonomikos plėtra? Atsakymą pagrįskite.
- Kokią įtaką ekonomikos augimui gali turėti monopolijų ir oligopolijų egzistavimas rinkoje? Atsakymą pagrįskite pavyzdžiais.
- Apibrėžkite ekonomikos struktūrą ir įvardykite veiksnius, lemiančius ekonomikos struktūros pokyčius.
- Kokie pagrindiniai pasaulio regionų ekonomikos struktūros evoliucijos panašumai ir skirtumai?
- Kokie rodikliai naudojami, vertinant ekonomikos struktūros pokyčius? Kokie jų privalumai ir trūkumai?
- Kaip pasireiškia verslo įtaka ekonomikos plėtrai? Atsakymą pagrįskite.
- Kokie pagrindiniai valstybinio (viešojo) ir privačiojo sektoriaus ekonomikos skirtumai?
- Apibūdinkite ir paaiškinkite užsienio investicijų poveikį ekonomikos plėtrai.
- Apibūdinkite ir paaiškinkite tarptautinės prekybos poveikį ekonomikos plėtrai.
- Pasamprotaukite, ar finansų sektorius lemia ekonomikos plėtrą, ar atvirkščiai. Savo nuomonę pagrįskite.

Praktinės užduotys

- Palyginkite Baltijos šalių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) ekonomikų struktūrų pokyčius nuo 1995 m. iki šių dienų. Pateikite struktūrų panašumus ir skirtumus. Apskaičiuokite ir palyginkite minėtų šalių absoliutų jų struktūrinių pokyčių rodiklį, intensyvumo koeficientą, Finger-Kreinin indeksą. Užduočiai atlikti rekomenduojama naudoti Europos Sąjungos statistikos tarnybos duomenų bazę (prieiga internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>).

- Atlikite Lietuvos įmonių skaičiaus dinamikos analizę pagal rūšis per paskutiniuosius penkerius metus. Išskirkite dominuojančias įmonių rūšis ir įvardykite pagrindines jų dominavimo priežastis. Užduočiai atlikti rekomenduojama naudoti Lietuvos statistikos departamento informacijos šaltinius ir statistinių duomenų bazę (prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt/>).

- Išanalizuokite užsienio investicijų dinamiką Lietuvoje per pastaruosius penkerius metus: investicijų bendrosios apimtys, investicijų apimtys pagal šalis – investuotojas, ekonomikos sektoriai, į kuriuos daugiausia investuojama. Analizei atlikti rekomenduojama naudoti Lietuvos Statistikos departamento informacijos šaltinius ir statistinių duomenų bazes (prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt/>), Lietuvos banko informacinius šaltinius ir statistinių duomenų bazę (prieiga internete: https://www.lb.lt/stat_pub/statbrowser.aspx?group=8006&lang=lt).

- Išanalizuokite Lietuvos investicijų kitose šalyse dinamiką per pastaruosius penkerius metus: bendrasis investicijų mastas, ekonomikos sektoriai, į kuriuos daugiausia investuojama. Paaiškinkite veiksnius, lemiančius Lietuvos investicijas svetur. Analizei atlikti rekomenduojama naudoti Lietuvos statistikos departamento informacijos šaltinius ir statistinių duomenų bazes (prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt/>), Lietuvos banko informacinius šaltinius ir statistinių duomenų bazę (prieiga internete: https://www.lb.lt/stat_pub/statbrowser.aspx?group=8006&lang=lt).

- Apskaičiuokite tris pasirinktus kiekvienos Europos Sąjungos šalies bankininkystės sektoriaus plėtrą apibūdinančius rodiklius. Pakomentuokite rodiklių pasirinkimą. Sugrupuokite valstybes pagal apskaičiuotų rodiklių dydžius. Pateikite savo išvalgas ir komentarus, kaip bankininkystės sektoriaus plėtra galėtų būti susijusi su bendrąja ekonomikos plėtra. Skaičiavimams atlikti rekomenduojama naudoti Europos Sąjungos statistikos tarnybos duomenų bazę (prieiga internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>).

3 skyrius. EKONOMIKOS SĄLYGŲ IR PLĖTROS VERTINIMAS

Šiame skyriuje aptariami ekonomikos sąlygų ir plėtros vertinimo pagrindiniai rodikliai. Pirmajame poskyryje pateikiama kredito reitingų samprata, jų nustatymo kriterijai ir svarba šaliai ar institucijai, antrajame – apibendrinami ir pateikiami tarptautinių organizacijų naudojami ekonomikos plėtros vertinimo rodikliai. Skyriaus pabaigoje esantys kartojimo klausimai ir užduotys skirti studentams ugdyti praktinius ir perkeliamuosius gebėjimus, t. y. sistemiskai vertinti ekonomikos plėtrą, gebėti taikyti teorines žinias, sprendžiant realias situacijas.

3.1. Kredito reitingų samprata ir svarba

Pirmosios kredito reitingų agentūros atsirado XIX a., kai pradėjo klestėti JAV geležinkelių pramonė. Tiesiant geležinkelius, investuotojai siekė gauti kuo daugiau finansinės informacijos apie geležinkelio kompanijų veiklą ir jos rezultatus, kad neprarastų investuotų lėšų. Henris Varnumas Pooras, kreditų reitingų agentūros „Standard & Poor“ (S&P) įkūrėjas, buvo vienas iš pirmųjų, surinkęs ir paviešinęs kai kurių geležinkelio kompanijų finansinius rodiklius. Vėliau (XX a. pradžioje) Johnas Moody pradėjo užsiiminėti panašia veikla ir įkūrė savo agentūrą. Jau 1957 metais pradėjo veiklą „S&P“, „Moody’s“ ir „Fitch“ kompanijos, kurios pirmosios buvo pripažintos kredito reitingų agentūromis (Ekonomika, 2011). Iki šiol šios trys kredito reitingų agentūros yra žinomiausios ir jų paslaugomis naudojasi didžioji dalis Europos šalių. Pasaulyje veikia apie 150 kredito reitingų agentūrų.

Toliau šiame poskyryje aptariama *kredito reitingų samprata, suteikimo (vertinimo) kriterijai, nauda valstybei ar institucijai, pats reitingų suteikimo procesas*.

Kredito reitingas – tai rodiklis, kuris suteikia investuotojams (kreditoriams) koncentruotą informaciją apie skolininko gebėjimus vykdyti finansinius įsipareigojimus. Remdamiesi suteiktu kredito reitingu, investuotojai susidaro orientacinį vaizdą apie šalies ar reitinguojamos institu-

cijos finansinę padėtį, stabilumą ir galimybes ateityje vykdyti savo finansinius įsipareigojimus. Aukštas kredito reitingas reiškia aukštą investicijų saugumo lygį, žemas kredito reitingas – įsipareigojimų nevykdymą arba galimą nemokumą. Kuo aukštesnis kredito reitingas suteikiamas valstybei ar institucijai, tuo ji pigiau, t. y. už mažesnes palūkanas, gali pasiskolinti tarptautinėse rinkose. Paprastai reitingus užsako patys emitentai. Jie ir sumoka kredito agentūrai už suteiktą paslaugą. Kartais kredito reitingus agentūros suteikia ir neužsakius. Tokiu atveju kredito reitingai sudaromi, nenaudojant emitento viešai neatskleistos informacijos. Kredito reitingas parodo jį suteikiančios agentūros nuomonę į reitinguojamą subjektą (Langohr, 2008; Finansų ministerija, 2011; Afonso ir kiti, 2011; Standard & Poor's, 2012). Skirtingų agentūrų suteikti kredito reitingai tam pačiam subjektui gali skirtis dėl skirtingos naudojamos metodologijos ir žmogiškojo veiksnio, kuris lemia subjektyvumą.

Kredito reitingai gali būti suteikiami (Langohr, 2008; Hwang ir kiti, 2009; Standard & Poor's, 2012; Fitch Ratings, 2014):

- valstybėms;
- bankams;
- emitentams, išleidžiantiems vertybinius popierius;
- draudimo bendrovėms;
- finansinėms priemonėms;
- įvairioms institucijoms, siekiančioms gauti papildomą finansavimą.

Kaip jau buvo minėta, kreditų reitingų agentūros gali naudoti skirtingus reitingų suteikimo kriterijus, todėl paties objekto reitingai gali skirtis. Toliau apžvelgiami pagrindiniai kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama, nustatant šalių ir finansų institucijų reitingus.

Paprastai valstybių kredito reitingai yra nustatomi pagal tris ***pagrindinius kriterijus*** (Langohr, 2008; Hwang ir kiti, 2009; Standard & Poor's, 2012):

- valstybės skolą, išreikštą procentais nuo BVP;
- biudžeto deficitą, t. y. pinigų kiekį, kuriuo valstybės išlaidos viršija pajamas;
- valstybės skolos tvarkymo našta, t. y. procentinį rodiklį, rodantį,

kokią valstybės pajamų dalį sudaro už paskolą mokamos palūkanos.

Finansų institucijoms kredito reitingai suteikiami, kompleksišškai įvertinus šiuos *pagrindinius vidinius ir išorinius veiksnius* (Langohr, 2008; Hwang ir kiti, 2009; Afonso ir kiti, 2011):

- ekonominę riziką;
- finansų sektoriaus riziką;
- poziciją rinkoje;
- rizikos valdymą;
- valdomo turto kokybę;
- finansavimo šaltinius ir likvidumą;
- kapitalo pakankamumą;
- finansinius rezultatus ir kitų rodiklių kaitą.

Kredito reitingai yra svarbūs dėl šių pagrindinių priežasčių (Langohr, 2008; Hwang ir kiti, 2009; Finansų ministerija, 2011):

- jie suteikia orientacinę informaciją apie šalies, emitento ar institucijos finansinę būklę, todėl jais lengvai ir greitai gali pasinaudoti investuotojai;
- kredito reitingų agentūros turi gerą reputaciją, todėl, rinkos dalyvių manymu, teikia skaidrią ir patikimą informaciją.

Kredito reitingų suteikimo procesą sudaro (Langohr, 2008; Hwang ir kiti, 2009):

- aplinkos, kurioje veikia institucija, analizė;
- pirminė reitinguojamos institucijos rezultatų analizė;
- agentūros analitikų interviu su reitinguojamos institucijos vadovybe ir kitais atsakingais asmenimis;
- ataskaitos rengimas;
- agentūros reitingavimo komiteto susitikimas;
- nustatyto kredito reitingo paskelbimas;
- kredito reitingų priežiūra ir atnaujinimas.

Kredito reitingų agentūrų vaidmuo rinkose yra teigiamai vertinamas ir investuotojų, ir emitentų. Jos teikia investuotojams informaciją, padedančią įvertinti riziką, susijusią su saugumu. Palankiai įvertintiems emitentams padeda sumažinti kapitalo pritraukimo kaštus.

Kredito reitingų agentūros valstybių ir institucijų reitingams išreikšti vartoja skirtingą simbolių nomenklatūrą, kuri yra visuotinai pripažinta ir naudojama kaip standartas (7 lent.).

7 lentelė. **Ilgalaikio skolinimosi reitingų reikšmės**

Moody's	S&P	Fitch	Reikšmė
Aaa	AAA	AAA	Aukščiausias saugumo lygis
Aa1	AA+	AA+	Aukštas saugumo lygis
Aa2	AA	AA	
Aa3	AA-	AA-	
A1	A+	A+	Aukštesnis investicinis reitingas
A2	A	A	
A3	A-	A-	
Baa1	BBB+	BBB+	Žemesnis investicinis reitingas
Baa2	BBB	BBB	
Baa3	BBB-	BBB-	
Ba1	BB+	BB+	Neinvesticinis (spekuliacinis) reitingas
Ba2	BB	BB	
Ba3	BB-	BB-	
B1	B+	B+	Itin spekuliatyvus reitingas
B2	B	B	
B3	B-	B-	
Caa1	CCC+	CCC	Bloga būklė
Caa2	CCC	-	
Caa3	CCC-	-	
Ca	CC	CC	Itin spekuliatyvus reitingas
C	C	C	Galimas įsipareigojimų nevykdymas
-	SD	-	Atrankinis įsipareigojimų nevykdymas
-	-	DDD	Įsipareigojimų nevykdymas
-	-	DD	
-	D	D	

Šaltinis: Finansų ministerija (2011)

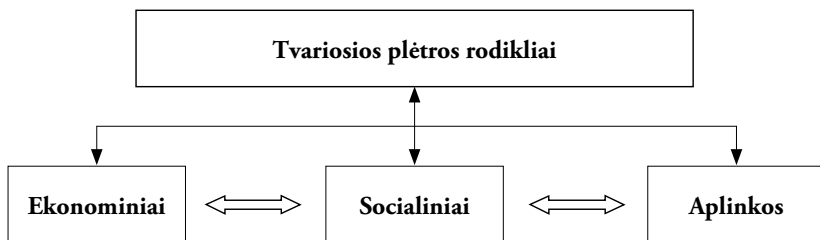
Aukščiausias saugumo lygis (Aaa ir AAA) reiškia, kad reitinguojama valstybė ar kompanija gali gauti paskolą su mažesne palūkanų norma, nes lėšų negražinimo rizika yra maža. Tačiau aukščiausias reitingas neužtikrina, kad įmonė ar valstybė, turinti jį, nebankrutuos. Tokia tikimybė visada išlieka, tačiau ji žymiai mažesnė negu tuo atveju, kai valstybei ar įmonei suteiktas žemesnis investicinis reitingas (Baa2 ar BBB). Aukščiausio kredito reitingo praradimas nėra visam laikui, nes valstybė ar kompanija po tam tikro laiko gali atgauti kredito reitingų agentūros pasitikėjimą.

Apibendrinant šio poskyrio medžiagą, galima daryti išvadą, kad kredito reitingų agentūros yra svarbios finansų rinkų dalyvės, nes jų veikla ir sprendimai dėl kredito reitingų nustatymo daro tiesioginį poveikį valstybėms, kompanijoms, emitentams ir investuotojams ir tolesnei ekonomikos plėtrai.

3.2. Ekonomikos plėtros vertinimas tvariosios plėtros kontekste

XXI a. susiformavo naujas požiūris į tolesnę ekonomikos plėtrą. Išskiriama *tradicinė* ir *tvarioji plėtra* (Todaro, Smith, 2011; Hess, 2013; Giugale, 2014). Tradicinėje plėtros koncepcijoje reikšmingą vietą užima ekonomikos augimo sąvoka, kuri siejama su perteklinės gerovės sukūrimu, gyventojų poreikių tenkinimu, verslo plėtros galimybėmis, naujų darbo vietų kūrimu, nuosavybės vertės didėjimu. Remiantis šia koncepcija, paprastai ekonomikos plėtra planuojama 3–5 metams. Tvariosios plėtros koncepcijos principai remiasi įvertinimu, kaip visuomenės sprendimai ir veikla vienoje iš trijų sričių – ekonominėje, socialinėje ir aplinkos – paveiks kitas dvi sritis. Tvarioji plėtra Lietuvos ir užsienio autorių moksliniuose darbuose (Tvaronavičienė, Lankauskienė, 2011; Karnitis, 2011; Kazmierczyk, 2012; Dudzevičiūtė, 2012; Ercsey, 2012; Šimelytė, Antanavičienė, 2013; Ruza ir kiti, 2014) nagrinėjama įvairiais aspektais tvarioji plėtra ir finansų sektorius; tvarioji plėtra ir energetinis saugumas; tvarioji

plėtra ir užsienio investicijos; tvarioji plėtra ir inovacijos; tvarioji plėtra ir informacijos ir komunikacijos technologijos; tvarioji plėtra ir gyvenimo kokybė; tvarioji plėtra ir nekilnojamojo turto rinka. Tvariosios plėtros koncepcijoje akcentuojamas minėtųjų veiksmų tarpusavio santykis ir jų sąveika ir poveikis visuomenei. Ši koncepcija nukreipta į ateinančias kartas, į 25–50 metų perspektyvą. Tapo akivaizdu, kad visuomenė neišvengiamai susidurs su ekologine krize, jei nebus imtasi priemonių, mažinant disbalansą aplinkos, ekonomikos, visuomenės sistemoje. Tik darnus šios sistemos veikimas, kuris sąlygojamas kompleksinio ir subalansuoto požiūrio, gali užtikrinti sėkmingą ekonomikos plėtrą ateityje. Kompleksinis požiūris į ūkio plėtrą apima visą sistemą ir atskiras jos sudedamąsias dalis – ekonominę, socialinę ir ekologinę, ryšius tarp jų, būklės vertinimą, kitimo kryptį. Tvarioji plėtra tapo daugelio tarptautinių institucijų (organizacijų) tyrimų objektu. Prie tvariosios plėtros rodiklių nustatymo reikšmingai prisidėjo Pasaulio bankas, Jungtinių Tautų Organizacija, Europos Komisija, Ekonomikos bendradarbiavimo ir plėtros organizacija ir kitos tarptautinės institucijos. Kiekybiškai vertinant visos sistemos funkcionavimą, rodikliai tampa pagrindine priemone. Nepaisant to, kad kiekvienos institucijos pasiūlyti tvariosios plėtros rodikliai šiek tiek skiriasi, jie sujungiami į tris bendras stambias grupes, kurias sudaro *ekonominiai*, *socialiniai* ir *aplinkos* rodikliai (8 pav.).

8 pav. Tvariosios plėtros rodiklių sąsajos

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Hessu (2013); Balisakanu (2014)

Tvariosios plėtros rodikliai skiriasi nuo tradicinių ekonominių, socialinių ir aplinkos rodiklių. Tradiciniai rodikliai dažniausiai suteikia vienusišką informaciją apie vienos srities pasikeitimus, tendencijas, nepriklausomai nuo kitų sričių. Tvariosios plėtros rodikliai atspindi realią situaciją, kurią formuoja trys skirtingi ir tarpusavyje labai glaudžiai susiję veiksniai: ekonominiai, socialiniai ir aplinkos. Toliau šiame poskyryje pateikiama Europos Komisijos (Europos Sąjungos statistikos tarnyba, 2013) naudojama darniosios plėtros rodiklių klasifikacija ir jų apibūdinimas (8 lentelė).

8 lentelė. **Tvariosios plėtros sritys ir rodikliai**

Tvariosios plėtros sritys	Pagrindiniai rodikliai	Rodiklio apskaičiavimas
Socialinė ir ekonominė	Realiojo BVP dalies, tenkančios vienam gyventojui, pokytis	Sukurto realiojo BVP dalies, tenkančios vienam žmogui, pokytis, palyginti su ankstesniais metais, tūkst. Eur.
		Sukurto realiojo BVP dalies, tenkančios vienam žmogui, pokytis, palyginti su ankstesniais metais, proc.
Subalansuotas vartojimas ir gamyba	Išteklių produktyvumas	BVP santykis su vietinių išteklių suvartojimu (Eurais, tenkantys 1 kg)
Socialinė įtrauktis / atskirtis	Gyventojai žemiau skurdo ribos	Tūkst. gyventojų
		Proc. nuo visų gyventojų
Demografiniai pokyčiai	Vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumo lygis	55–64 m. amžiaus užimtųjų santykis su visais tos amžiaus grupės gyventojais, proc.
Visuomenės sveikata	Sveiko gyvenimo trukmė arba viso gyvenimo trukmė	Skaičiuojami metai

Klimato pokyčiai ir energija	Šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisija	CO ₂ ekvivalentais
	Atsinaujinanti energija	Suvartojamos atsinaujinančios energijos dalis, proc.
	Pirminės energijos suvartojimas	Mln. tonų naftos ekvivalentų
Transportas	Transporto energijos suvartojimas	Transporto energijos suvartojimas nuo BVP, proc.
Gamtiniai ištekliai	Bendrasis paukščių populiacijos indeksas	Apima paplitusių paukščių rūšių, susijusių su tam tikrais arealais, populiacijos atrankos gausumą ir skirtingumą. Indeksas (1990=100)
Globalus bendradarbiavimas	Oficiali pagalba ekonomikos plėtrai	Oficialios pagalbos dalis, proc.
Geras vadovavimas	Pagrindinio rodiklio nėra	Gali būti skaičiuojamas piliečių pasitikėjimo Europos institucijomis rodiklis (pasitikinčių piliečių dalis, proc.)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Europos Sąjungos statistikos tarnybos (2013) informacija

Tvarioji plėtra apima dešimt sričių, kurios vertinamos pagal tam tikrus nustatytus rodiklius (8 lent.). Atsižvelgiant į šios knygos tikslą, detaliau analizuojama socialinės-ekonominės plėtros sudedamosios dalys ir jų rodikliai. Socialinę ekonominę plėtrą sudaro trys sritys (Europos Sąjungos statistikos tarnyba, 2013) – ekonominė plėtra, inovacijos, konkurencingumas ir ekonominis efektyvumas, užimtumas. Kiekvieną iš paminėtų sudedamųjų dalių apibūdina tam tikri rodikliai (9 lent.).

9 lentelė. **Socialinės-ekonominės plėtros sudedamosios dalys ir rodikliai**

Ekonominė plėtra	Inovacijos, konkurencingumas ir ekonominis efektyvumas	Užimtumas
Regioninio BVP dalies, tenkančios vienam gyventojui, sklaida (proc. nuo BVP dalies, tenkančios vienam gyventojui)	Tyrimų ir plėtros išlaidos (proc. nuo BVP)	Užimtumo lygis pagal lytį (20–64 m. užimtųjų dalis, proc.)
	Faktinis keitimo kursas – 37 prekybos partneriai (vertinamas kainų konkurencingumas, palyginti su pagrindiniais prekybos partneriais, indeksas, 2005=100)	Užimtumo lygis pagal išsilavinimą (proc. nuo visų 20–64 m. amžiaus grupės užimtųjų)
Grynosios nacionalinės pajamos (proc. nuo BVP)	Inovacijų apyvarta (proc. nuo bendrosios apyvartos)	Regioninė užimtumo lygio sklaida pagal lytį (15–64 m. amžiaus grupės variacijos koeficientas, proc.)
Namų ūkių taupymo lygis (bendrojo taupymo ir bendrųjų pajamų santykis, proc.)	Ekonomikos energijos intensyvumas (bendrojo energijos suvartojimo ir BVP santykis (kg naftos ekvivalentų, tenkančių 1000 Eur)	Nedarbo lygis pagal lytį (nedirbančių dalis, proc.)
		Nedarbo lygis pagal amžių (nedirbančių dalis, proc.)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Europos Sąjungos statistikos tarnybos (2013) informacija

Socialinė ir ekonominė plėtra vertinama kaip ekonominės plėtros, inovacijų, konkurencingumo, efektyvumo, užimtumo rodiklių sistema. Reikalingas kompleksinis požiūris į minėtąsias sritis, nes rodiklių sumažėjimas bet kurioje iš sričių gali turėti reikšmingą poveikį bendrajai šalies socialinei ir ekonominei plėtrai.

Apibendrinant šiame poskyryje pateiktus samprotavimus, galima daryti išvadą, kad visuomenės gyvenimo kokybės ir pažangos užtikrinimas

turi būti siekiamas, mažinant disbalansą bendroje aplinkos, ekonomikos ir visuomenės sistemoje. Tik subalansuotas šios sistemos veikimas galėtų užtikrinti sėkmingą ekonomikos plėtrą ateityje.

Kartojimo klausimai

- Apibūdinkite kredito reitingų paskirtį ir svarbą šaliai ir institucijai.
- Paaiškinkite, kaip nustatomas kredito reitingas.
- Kokie rodikliai vertinami, nustatant valstybės kredito reitingą? Pasamprotaukite, kodėl būtent tokie rodikliai.
  - Ar gali skirtingos reitingų agentūros tai pačiai šaliai, institucijai nustatyti skirtingus kredito reitingus? Atsakymą pagrįskite.
  - Apibūdinkite sąsają tarp ekonomikos plėtros ir šaliai suteikto kredito reitingo?
  - Apibūdinkite tvariają plėtrą ir jos sudedamąsias dalis.

Praktinės užduotys

- Naudodamiesi savo nuožiūra pasirinktomis internetinėmis priemonėmis, surinkite informaciją ir apibūdinkite Lietuvos ilgalaikio skolinimosi reitingų tendenciją per pastaruosius penkerius metus. Savo išvalgas susiekite su ekonomikos plėtra.
  - Naudodamiesi savo nuožiūra pasirinktomis internetinėmis priemonėmis, surinkite informaciją ir apibūdinkite Lietuvoje veikiančių trijų didžiausių bankų ilgalaikio skolinimosi reitingų tendenciją per pastaruosius penkerius metus. Savo išvalgas susiekite su ekonomikos plėtra.
  - Išanalizuokite ir palyginkite Baltijos šalių (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) socialinės ir ekonomikos plėtros rodiklius ir nustatykite pastarųjų penkerių metų tendenciją. Analizei atlikti rekomenduojama naudoti Europos Sąjungos statistikos tarnybos duomenų bazę (prieiga internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Abdelhafidh, S. (2013). Potential financing sources of investment and economic growth in North African countries: a causality analysis. *Journal of Policy Modelling* 35 (1): 150–169.

Abel, Andrew B.; Bernanke, Ben S.; Croushore, D. (2008). *Macroeconomics*. Boston: Pearson/Addison-Wesley.

Abu-Bader, S., Abu-Qarn, A.M. (2008). Financial development and economic growth: empirical evidence from MENA countries. *Review of Development Economics* 12: 803–817.

Afonso, A., Furceri, D., Gomes, P. (2011). Sovereign credit ratings and financial markets linkages. *Working Papers Series No 1347*. European Central Bank.

Ayadi, R., Arbak, E., Ben-Naceur, S., DeGroen, W.P. (2013). Financial development, bank efficiency and economic growth across the Mediterranean. *MEDPRO Technical Report 30*.

Arnold, R.A. (2011). *Principles of economics*. Mason: South-Western.

Aukščiūnas, V., Ginevičius, R. (2011). *Įmonės gamybos išteklių ekonomika*. Vilnius: Technika.

Bagdonaitė, R., Navickas, V. (2004). Business cycle formation and development in Lithuania. *The Economic Conditions of Enterprise Functioning* 3 (38): 20–25.

Balisakan, A. M., Chakravorty, U., Ravago, M-L. (2014). *Sustainable economic development: resources, environment and institutions*. Oxford: Academic Press.

Barro, Robert J. (2008). *Macroeconomics: a modern approach*. Mason: Thomson / South-Western.

Bartkus, E. V. (2010). Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros prognozės Lietuvoje ekonominės krizės pradžioje. *Ekonomika ir vadyba* 15: 390–396.

Benassy, J. P. (2011). *Macroeconomic theory*. New York: Oxford University Press.

Bernatonytė, D. (2011). *Tarptautinė prekyba*. Kaunas: Technologija.

Besanko, D., Braeutigam, R. (2011). *Microeconomics*. Hoboken: John Wiley.

Binkienė, D., Kyguolytė, J., Vėtaitė, J. (2012). *Bankų paskolų portfelio pokyčiai ir juos lemiantys veiksniai Lietuvoje*. [Žiūrėta 2014-02-22]. Prieiga internete: <https://ojs.kauko.lt/index.php/stmdl/article/download/258/257>.

Caprio, G. (2013). *Handbook of key global financial markets, institutions and infrastructure*. London: Academic Press.

Cortuk, O., Singh, N. (2010). Structural changes and growth in India. *Economics Letters* 2: 178–181.

Cowen, T., Tabarrok, A. (2013). *Modern principles: microeconomics*. New York: Worth Publishers.

Čiegis, R. (2012). *Makroekonomika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Davulis, G. (2009). *Ekonomikos teorija*. Vilnius: MRU.

Denisia, V. (2010). Foreign direct investment theories: an overview of the main FDI theories. *European Journal of Interdisciplinary studies* 2 (2): 104–1140.

Diržytė, A., Patapas, A., Mikelionytė, R. (2010). Viešojo ir privačiojo sektorių vadovų darbo motyvacijos ypatumai. *Viešojo politika ir administravimas* 34: 122–138.

DiSano, J. (2001). *Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies*. New

York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.

Domingo, C., Tonella, G. (2000). Towards a theory of structural change. *Structural Change and Economic Dynamics* 11(1): 209–225.

Dornbusch, R., Fischer, S., Startz, R. (2011). *Macroeconomics*. New York: Mc-Grow-Hill.

Dudzevičiūtė, G. (2012). Conceptual approaches towards sustainability. *Journal of Security and Sustainability Issues* 1(4): 261–272.

Dudzevičiūtė, G. (2006). *Kredito įstaigų sektoriaus vystymasis Lietuvos ūkyje: poveikis ekonomikos augimui. Daktaro disertacijos santrauka*. Vilnius: Technika.

Dudzevičiūtė, G. (2013). The research of the economic structural

changes: energy consumption aspect. *Journal of Security and Sustainability Issues* 2(4): 13–23.

Dudzevičiūtė, G., Mačiulis, A., Tvaronavičienė, M. (2014). Structural changes of economies: Lithuania in the global context. *Technological and Economic Development of Economy* 20(2): 339–356.

Dunning, J. H. (1995). *Multinational enterprises and the global economy*. Wokinghann: Addison – Wesley Publishers.

Ekonomika. (2011). *Viskas apie AAA kredito reitingus*. [Žiūrėta 2014-04-10]. Prieiga internete: <http://www.ekonomika.lt/naujiena/viskas-apie-aaa-kredito-reitingus-10794.html>.

Ercsey, I. (2012). Perceived quality of life as sustainable development facet. *Journal of Security and Sustainability Issues* 2(2): 19–30.

European Commission. (2010). Europe 2020. *A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. [Žiūrėta 2014-05-07]. Prieiga internetu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>.

Eurostat (European Commission). (2013). *Sustainable development in the European Union*. Luxembourg: Publication Office of the European Union.

Faure, A. P. (2013). *Financial system: an introduction*. Quoin Institute Limited.

Finansų ministerija. (2011). *Kredito reitingų reikšmės*. [Žiūrėta 2014-04-10]. Prieiga internete: http://www.finmin.lt/web/finmin/kredito_reitingai/kredito_reitingu_reiksmes.

Fitch Ratings. (2014). *Definitions of ratings and other forms of opinion*. [žiūrėta 2014-04-10]. Prieiga per internetą: https://www.fitchratings.com/web_content/ratings/fitch_ratings_definitions_and_scales.pdf

Gawlikowska-Hueckel, K., Uminski, S. (2008). Structural changes in the economy of Polish regions. *European Integration Studies* (2): 88–97.

Ginevičius, R. (2005). *Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje*. Vilnius: VGTU.

Giugale, Marcelo M. (2014). *Economic development: what everyone needs to know*. New York: Oxford University Press.

Hasan, I., Koetter, M., Wedow, M. (2009). Regional growth and finance in Europe: is there a quality effect of bank efficiency? *Journal of Banking and Finance* 33 (8):1446–1453.

Havlik, P. (2007). Economic restructuring in the new EU member states and selected newly independent states: the effects on growth, employment and productivity. *The Vienna Institute for International Economic Studies* (12): 10–45.

Hess, Peter N. (2013). *Economic growth and sustainable development*. Abingdon: Routledge. 511 p.

Hwang R., Cheng K., Lee Ch. (2009). On multiple-class prediction of issuer credit ratings. *Applied Stochastic Models in Business and Industry* (25): 535–550.

Yevdokimov, Y. (2012). *Practical guide to contemporary economics*. Ventus Publishing ApS.

Jasienė, M. (2013). *Pinigai ir kreditas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kamaruddin, R., Masron, T .A. (2010). Sources of growth in the manufacturing sector in Malaysia: evidence from ARDL and structural decomposition analysis. *Asian Academy of Management Journal* 15(1): 99–116.

Kar, M., S. Nazlioglu & Agir, H. (2011). Financial development and economic growth nexus in the MENA countries: Bootstrap panel granger causality analysis. *Economic Modelling* 28 (1): 685–693.

Karnitis, E. (2011). Strategy and efficient mechanisms to improve security and sustainability of the natural gas supply in Baltic States. *Journal of Security and Sustainability Issues* 1(1): 3–15.

Kaźmierczyk, J. (2012). Information technology systems and their impact on the employment level in the polish banking sector. *Journal of Security and Sustainability Issues* 1(3): 187–195.

Koetter, M., Wedow, M. (2010). Finance and growth in a bank-based economy: Is it quantity or quality that matters? *Journal of International*

Money and Finance (29):1529–1545.

Konya, L. (2006). Export and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling* 23:978–992.

Krugman, P., Wells, R. (2013). *Economics*. New York: Worth.

Lakštutienė, A. (2008). Bankų sektoriaus rodiklių ir bendrojo vidaus produkto priklausomybės tendencijų vertinimas. *Ekonomika ir vadyba* 13:135–142.

Langohr, H. M., Langohr, P. T. (2008). The rating agencies and their credit ratings: what they are, how they work and why they are relevant. Chichester: Wiley.

Langvinienė, N., Sekliuckienė, J., Vengrauskas, P. V. (2010). Tarptautinis verslas. 1 knyga. Kaunas: Technologija.

Lietuvos bankas. (2013). *Apie priežiūrinę veiklą*. [Žiūrėta 2014-04-15]. Prieiga internete: http://www.lb.lt/apie_prieziurine_veikla.

Lietuvos bankas (2013). *Finansinis stabilumas*. [Žiūrėta 2014-04-15]. Prieiga internetu: http://www.lb.lt/finansinio_stabilumo_rodikliai_ir_kita_statistika.

Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas: Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr. IX-1889. (2003). [Žiūrėta 2014-05-01]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=460763.

Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas: Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. lapkričio 6 d. nutarimas Nr. IX-1805. (2003). [Žiūrėta 2014-05-01]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430249.

Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių įmonių įstatymas: Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 16 d. nutarimas Nr. IX-1895. (2003). [Žiūrėta 2014-05-01]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=459390.

Snieška, V., Čiburienė, J. *Makroekonomika*. (2008). Kaunas:

Technologija.

Malthus, T. (1798). An. Essay on the principle of population. [žiūrėta 2014-09-19]. Prieiga per internetą: <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>.

Mariotti, S., Towle, T. (2010). *Entrepreneurship: owning your future*. Uper Saddle River (N.Y): Prentice Hall.

Marrewijk, Ch. (2012). *International economics: theory, application and policy*. Oxford: Oxford Univesity Press.

Mc Connell, Campbell R. (2012). *Macroeconomics: principles, problems and policines*. Mc Grow-Hill Irwin.

Meilienė, E., Snieška, V. (2010). Lietuvos pramonės konkurencingumo veiksniai eksporto politikos nuostatose. *Viešoji Politika ir Administravimas 31*: 119–132.

Memedovic, O., Iapadre, L. (2010). *Structural change in the world economy: main features and trends*. UNIDO: Working Paper (24).

Snieška, V., Startienė, G. *Mikroekonomika*. (2006). Kaunas: Technologija.

Miller, Roger LeRoy. (2014). *Economics today: the microview*. Harlow: Pearson.

Millineux, A.W. (2011). *Business Cycles and Financial Crises*. Mullineux & Bookboon.com.

Mishkin, F.S. (2013). *The economics of money, banking and financial markets*. Harlow: Pearson.

Morkevičius, V. (2013). Viešojo ir privačiojo sektoriaus darbuotojų darbo sąlygų vertinimai: Europos socialinio tyrimo duomenų analizė. *Viešoji politika ir administravimas 12 (3)*: 417–429.

Nellis, J. G., Parker, D. (2004). *Principles of Macroeconomics*. Harlow, England: Person Education.

Olney, M. L. (2011). *Macroeconomics*. Haboken: Wiley.

Panovas, I. (2013). *Mikroekonomika*. Vilnius: MRU.

Paunksnienė, J., Antanavičienė, J. G., Peleckis, K. (2011). *Verslo pagrindai*. Vilnius: Technika.

Pekarskienė, I., Laskienė, D. (2012). Užsienio investicijų sąsaja su ekonominiais lūkesčiais vertinimas Lietuvoje. *Economics and Management* 17 (4): 1390–1396.

Ray, R. (2012). *Entrepreneurship*. Oxford: Oxford University Press.

Romer, D. (2012). *Advanced macroeconomics*. New York: McGraw-Hill Irwin.

Rym, A., Arbak, E., Ben-Naceur, S., De Groen, W. P. (2013). *Financial development, bank efficiency and economic growth across the Mediterranean*. MEDPRO.

Ruza, O., Lavrinenko, O., Zelcs, R. (2014). Sustainable development of real estate market: impact of the micro and meso level factors. *Journal of Security and Sustainability Issues* 3(4): 45–60. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2014.3.4\(5\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2014.3.4(5)).

Sadorsky, P. (2012). Energy consumption, output and trade in South America. *Energy Economics* 34: 476–488.

Salem, J.B., Trabelsi, M. (2012). More on finance and growth in the MENA region: more growth, more finance. *Middle Eastern Finance and Economics* (17): 113–124.

Scarborough, N. M. (2011). *Essentials of entrepreneurship and small business management*. Harlow: Pearson Education.

Schiff, P. D.; Schiff, A.J. (2014). *How an economy grows and why it crashes*. Hoboken, N J: Wiley. Silva, E. G., Teixeira, A.C. (2008). Surveying structural change: seminal contributions and a bibliometric account. *Structural Change and Economic Dynamics* 19 (4): 273–300.

Šimelytė, A., Antanavičienė, J.G. (2013). Foreign direct investment policy as an instrument for sustainable economic growth: a case of Ireland. *Journal of Security and Sustainability Issues* 2(4): 25–34.

Skamaročienė, V. (2010). Nedarbo lygio rodiklio skaičiavimas. [Žiūrėta 2014-09-03]. Prieiga internete: <http://web.stat.gov.lt/uploads/blog/1291713337.pdf?PHPSESSID=7bdeb6b1517746c0149c8f04df7cd0f6>.

Slavin, Stephen. L. (2011). *Microeconomics*. New York: McGraw-

Hill.

Smith, A. (2013). *Tauty turtas* (iš anglų kalbos vertė Čičinskas, J.). Vilnius: Margi raštai.

Standard & Poor's. (2012). *Global credit portal. Ratings direct*. [Žiūrėta 2014-04-10]. Prieiga internete: http://www.standardandpoors.com/spf/general/RatingsDirect_Commentary_979212_06_22_2012_12_42_54.pdf.

Tekin, R. B. (2012). Economic growth, export and foreign direct investment in least developed countries: a panel Granger causality analysis. *Economic Modelling* 29: 868–878.

Temiz, D., Gokmen, A. (2010). An analysis of the export and economic growth in Turkey over the period of 1950-2009. *International Journal of Economic and Administrative Studies* 3 (5): 123–141.

Todaro, M. P., Smith, S.C. (2011). *Economic development. Eleventh edition*. Pearson Education Limited.

Todaro, M. P., Smith, S. C. (2009). *Economic development*. 10th edition. Addison-Wesley. ISBN: 978-1-4058-7424-3.

Tvaronavičienė, M., Grybaitė, V. (2007). Impact of FDI on Lithuanian economy: insight into development of economic activities. *Journal of Business Economics and Management* 8(4): 285–290.

Tvaronavičienė, M., Lankauskienė, T. (2011). Plausible foreign direct investment's impact on sustainable development Indicators of differently developed countries. *Journal of Security and Sustainability Issues* 1(1): 25–36.

Vasiliauskas, A. (2010). *Europos Sąjungos 2020 m. strategijos įgyvendinimo nacionalinių rodiklių tarpusavio suderinamumas ir atitikimas nacionaliniams strateginiams tikslams. Tyrimo galutinė ataskaita*. [Žiūrėta 2014-04-12]. Prieiga internete: http://www.lrv.lt/bylos/LESSED%20projekto/Dokumentai/Vasiliausko%20tyrimo%20ataskaita_final.pdf.

Žilinskė, A. (2010). Negative and positive effects of foreign direct investment. *Economics and Management* 15: 332–336.

Priedas

1 lentelė. **Ekonomikos augimo veiksniai ir jų apibūdinimas**

Veiksniai	Poveikis ekonomikos augimui
Gamtos ištekliai	<i>Bendroji taisyklė</i> – didesnis gamtinių išteklių kiekis didina ekonomikos augimo galimybes šalyje. Tai netiesioginis augimo veiksnys, augimo prielaida. Kaip rodo atskirų pasaulio valstybių patirtis, kai kurios šalys, neturėdamos didelių gamtos išteklių, sugebėjo pasiekti labai aukštą ekonomikos išsivystymo lygį.
Darbo ištekliai	<i>Bendroji taisyklė</i> – esant visiems kitiems gamybos veiksniams pastoviams, šalies nacionalinio produkto apimtis tiesiogiai priklauso nuo užimtumo lygio. Darbo išteklių apimtis tiesiogiai susijusi su gyventojų skaičiumi, kuris pats savaime nėra ekonomikos augimo veiksnys, o jo prielaida. Kaip rodo besivystančių šalių patirtis, didelis gyventojų skaičius mažina nacionalinio produkto dalį, tenkančią vienam žmogui. Tačiau, esant darbo išteklių trūkumui, nepagaminama produkcijos dalis, kuri galėtų būti pagaminta šalyje.
Gamybinis kapitalas	Kapitalas – tai ekonominio augimo pagrindas. Kuo daugiau mašinų ir įrenginių naudojama gamybos procese, tuo didesnis nacionalinis produktas sukuriamas, esant kitiems veiksniams nekintamiems. Ekonomikos augimas, kurį lemia vien kapitalo kiekybė, yra ribotas. Šalių patirtis rodo, kad šiuolaikinės ekonomikos augimą lemia ne tiek gamybinio kapitalo kiekybė, kiek jo kokybė, kurią gerina mokslo ir technikos pažanga.
Žmogiškasis kapitalas	Išsivysčiusių šalių ekonomikose žmogiškasis kapitalas tampa pagrindiniu ekonomikos augimo veiksniu. Darbo produktyvumas didėja, kylant darbuotojų kvalifikacijai, sugebėjimams, įgūdžiams, išsilavinimui, motyvacijai. Žmogiškasis kapitalas siejamas su investicijomis į žmogiškuosius išteklius profesiniam parengimui, sveikatos apsaugai, švietimui ir mokslo tiriamiesiems darbams.
Užsienio investicijos	Globalizacijos sąlygomis tarptautinio kapitalo judėjimas intensyvėja. Gautas kapitalas suteikia daugiau galimybių šalies pramonės šakų plėtrai, gamybos efektyvumui ir konkurencingumui didinti. Šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje ir moksliniuose tyrimuose tiesioginės užsienio investicijos dažnai traktuojamos, kaip vienas iš pagrindinių šalies ekonomikos augimo ir jos plėtros veiksnių.

Ekonomikos struktūriniai pokyčiai	Ekonomikos augimui didelę įtaką turi ūkio struktūriniai pokyčiai, kurie susiję su atskirų sektorių lyginamojo svorio pokyčiais bendroje pridėtinėje vertėje. Ekonomikos augimas bus skatinamas, jei šalies ūkyje vis didesnę lyginamąją svorį įgaus sektoriai ar šakos, kuriuose darbo produktyvumas yra didesnis. Tokiu atveju, nenaudojant papildomų išteklių, bus pasiektas geresnis rezultatas.
Vykdoma politika ir makroekonominė aplinka	Poveikį ekonomikos augimui ir plėtrai daro vyriausybės vykdoma politika, t. y. įstatymai ir kiti teisės aktai, reglamentuojantys šalies ūkyje vykstančius procesus, ir makroekonominė aplinka, t. y. stabilios kainos, efektyvus išteklių paskirstymas, tarptautinė prekyba, investicijos. Tinkami vyriausybės institucijų veiksmai formuoja palankią ekonomikai augti aplinką, o nevykę sprendimai gali jos augimą apriboti.
Finansų sektoriaus plėtra ir stabilumas	Šiuolaikiniai moksliniai tyrimai duoda pagrindą teigti, kad egzistuoja glaudus ryšys tarp finansų sektoriaus plėtros ir ekonomikos augimo. Stiprus tiesioginis ryšys paaiškinamas dviem aspektais: finansų sektoriaus plėtra priklauso nuo šalies ekonomikos būklės arba šalies ekonomikos augimą lemia finansų sektoriaus plėtra ir stabilumas. Priežastinio ryšio nustatymas lieka atviru diskusijoms klausimu. Bet kuriuo atveju, žinant vieno iš šių veiksmų dinamiką, galima gana tiksliai prognozuoti ir antrojo veiksmo reikšmes.
Verslo plėtra	Šiuolaikiniais tyrimais įrodytas neigiamas smulkaus ir vidutinio verslo poveikis šalies ūkio plėtrai, naujų darbo vietų kūrimui, gyvenimo lygio kėlimui, tarptautinio konkurencingumo augimui. Smulkios ir vidutinės įmonės sugeba labai lanksčiai reaguoti į besikeičiančias aplinkos sąlygas, vartotojų poreikius, technologinius reikalavimus ir diegti inovacijas.
Tarptautinė prekyba	Tarptautinė prekyba padeda efektyviau panaudoti tiek gamtinius, tiek žmogiškuosius išteklius, skatina ekonomikos plėtrą, gyvenimo lygio kilimą. Valstybės pripažįsta tarptautinės prekybos teikiamą naudą. Ji padeda šalims vystyti specializaciją, didinti išteklių našumą, panaudojimo efektyvumą, plėsti gamybos apimtį.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Dudzevičiūte (2006); Makroekonomika, (2008); Davuliu (2009); Yevdokimov (2012); Pekarskiene, Laskiene (2012); Faure (2013)

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

Gitana Dudzevičiūtė

EKONOMIKOS PLĖTROS PAGRINDAI

Mokomoji knyga

Atsakingoji redaktorė Jūratė Guščinskienė
Kalbos redaktorė Asta Trapikaitė
Viršelio dizainerė Laima Adlytė
Maketuotoja Jolanta Girnytė

2015-04-16. Tiražas 140 egz. Užsakymas GL-188.

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius

Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

